НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Відділення заочного та дистанційного навчання

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
на тему:

«Недержавне пенсійне забезпечення: особливості розвитку в Україні»

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студентка групи Ф-21.28 _____ (підпис) Лихицька Наталія Віталіївна

Науковий керівник _____ (підпис) к.е.н., доцент Богріновцева Л.М.

Робота допущена до захисту _____ (підпис) д.е.н., професор Бондарук Т.Г.

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

ВІДДІЛЕННЯ ЗАОЧНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***бакалавр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа та страхування»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«20» січня 2023 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу бакалавра

Лихицькій Наталії Віталіївні

1. Тема роботи: Недержавне пенсійне забезпечення: особливості розвитку в Україні
керівник роботи к.е.н., доцент Боргіновцева Л.М.
затверджена наказом по Академії від «20» січня 2023 р. № 15/2
2. Термін здачі студентом закінченої роботи 10 травня 2023 р.
3. Вихідні дані роботи: законодавчі та нормативно-правові акти України, публікації провідних українських видань, підручники, інтернет-джерела, навчальні посібники та думки різних науковців щодо сучасного стану та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні та світі, матеріали статистичної звітності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку тощо.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
1) дослідження теоретичних основ розвитку недержавного пенсійного забезпечення;
2) аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів як основних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
3) визначення напрямів оптимізації розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.
5. Перелік графічного матеріалу: схеми, діаграми, таблиці.
6. Дата видачі завдання 20 січня 2023 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи бакалавра на засіданні кафедри	20.01.2023	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	30.01.2023	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	06.02.2023	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	15.02.2023	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	20.02.2023	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	06.02.2023	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	20.02.2023	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	03.04.2023	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	10.04.2023	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	17.04.2023	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	24.04.2023	Виконано
12.	Попередній захист роботи	08.05.2023	Виконано

Студент_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ к.е.н., доцент Богріновцева Л.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП……...…..5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ…….……8

1.1. Історія становлення та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні……..8

1.2. Поняття, сутність та зміст недержавного пенсійного забезпечення…….13

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ ЯК ОСНОВНИХ СУБ'ЄКТІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ…….....27

2.1. Оцінка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів на вітчизняному фінансовому ринку……...…27

2.2. Аналіз діяльності компаній з управління активами НПФ…….....35

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ……...……..46

3.1. Світовий досвід організації недержавного пенсійного страхування та можливості його використання в Україні……...46

3.2. Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні та шляхи їх вирішення……...……57

ВИСНОВКИ……..……64

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...……..69

ВСТУП

Актуальність теми. Реальний рівень соціально-економічного розвитку життя є одним з ключових питань для викорінення бідності та зниження ризиків, пов’язаних зі зниженням якості життя, тісно пов’язано із поліпшенням пенсійної системи.

Пенсійне забезпечення є одним з пріоритетних питань в багатьох країнах і стоїть перед викликами, пов'язаними зі зростанням демографічного навантаження, змінами на ринку праці та довговічністю населення. Найважливішим пріоритетом у реалізації соціальної політики держави, є реформування пенсійної системи.

Рівень недержавного пенсійного забезпечення є важливим показником для оцінки соціально-економічного розвитку країни та добробуту громадян. Він може вказувати на наявність ефективної системи пенсійного забезпечення, яка здатна забезпечити достатній рівень життя пенсіонерів і сприяти соціальній стабільності.

На сучасному етапі, коли економічно розвинені країни світу вже давно відмовились від однорівневої системи пенсійного забезпечення, наша держава і досі проводить пенсійну реформу, яка реалізується через впровадження нових рівнів. Саме стимулювання недержавного пенсійного забезпечення, за умови вдалого регулювання з боку держави, є пріоритетним напрямом пенсійної реформи в Україні. Досягнення вищезазначеної мети залежить від створення дієвої нормативно-правової бази для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення та надання гарантій збереження коштів вкладникам.

В зв’язку з чим, потребує поглибленого дослідження сфера недержавного пенсійного забезпечення для більш повного розуміння його ролі, ефективності та впливу на суспільство.

Ступінь розробленості проблеми. Вагомий внесок у формування теоретико-методологічних засад розвитку недержавного пенсійного забезпечення зробили такі вітчизняні учені, як: Л. Б. Баранник, І. С. Бондарчук, С.В. Брагін, О. Г. Гупало, Н. М. Євтушенко, О. А. Землячкова, О. П. Коваль, Ю.К. Костюк, Ю. В. Кривобок, Т. В. Майорова, М. І. Мальований, О.В. Науменкова, Н. О. Небаба, В. В. Павлів, І. І. Приймак, С. О. Рибак, О.С. Семенова, Л. В. Стельмащук, І. М. Цуркан, В.В. Федина, В. В. Шапран, Н. В. Шевчук та інші. Дослідженню особливостей діяльності недержавних пенсійних фондів значну увагу приділяли й зарубіжні науковці, зокрема: Н. Галагуза, А. Жарков, С. Едвардс, О. Недосєкін, Д. Корсетті, Г. Хендрікс, Р. Хольцман та інші. Разом із тим, подальшого дослідження вимагає ціла низка питань, які пов’язані із розвитком недержавного пенсійного забезпечення в сучасних нестабільних умовах.

Мета роботи полягає у дослідженні теоретичних засад і практичних напрямів розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні та визначенні, на цій основі, шляхів підвищення ефективності функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Задля досягнення окресленої мети в роботі вирішено наступні **завдання**:

- дослідити історію становлення та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- визначити поняття, сутність та зміст недержавного пенсійного забезпечення;
- оцінити основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів на вітчизняному фінансовому ринку;
- проаналізувати діяльність компаній з управління активами НПФ;
- узагальнити світовий досвід організації недержавного пенсійного страхування та визначити можливості його використання в Україні;

- визначити проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, які виникають при здійсненні недержавного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано методи системно-структурного та порівняльного аналізів, статистичних групувань, фінансового аналізу – для оцінки стану і перспектив розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні, а також табличний і графічний методи – для наочного сприйняття результатів проведеного аналізу.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що розроблені у роботі підходи, висновки та рекомендації дають змогу визначити вектори удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення з метою забезпечення ефективного і стабільного функціонування пенсійної системи України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел з 41 найменування. Сутність роботи висвітлено на 64 сторінках основного тексту, який містить 9 таблиць і 26 рисунків.

РОЗДІЛ І.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Історія становлення та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Недержавне пенсійне забезпечення (НПЗ) в Україні розвивається з початку 1990-х років. Цей процес спричинився необхідністю створення альтернативних механізмів пенсійного забезпечення, оскільки державна пенсійна система не забезпечувала громадянам достатнього рівня пенсійного забезпечення.

У 1991 році було прийнято Закон «Про державне пенсійне забезпечення», який визначав порядок формування та розподілу пенсійного фонду, а також механізми пенсійного забезпечення. Відповідно до цієї статті водночас з державним пенсійним забезпеченням працівники отримали право укладати договори добровільного страхування додаткової пенсії.

Джерелом для виплати додаткової пенсії в системі став страховий фонд, який складався на 50% з особистих внесків працюючих і на 50 % – з коштів Державного бюджету України. Однак, на той час, ця система була неефективною та неспроможною забезпечити достатній рівень пенсійних виплат.

У 2004 році був прийнятий Закон «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який визначив структуру системи пенсійного забезпечення в Україні, яка складається з трьох рівнів [31].

У зв’язку з реформуванням системи пенсійного забезпечення в Україні і впровадженням її трирівневої системи з’явився новий елемент - недержавне пенсійне забезпечення, який становить систему накопичувального пенсійного забезпечення.

З 1 січня 2004 року був прийнятий Закон «Про недержавне пенсійне забезпечення», який став першим кроком до створення НПЗ в Україні [32].

Згідно з цим Законом система недержавного пенсійного забезпечення - це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат.

Згідно Закону України статті 4 «Про недержавне пенсійне забезпечення» ,можна виділити принципи на яких базується система недержавного пенсійного забезпечення:

– законодавче визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;

– заінтересованості фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;

– добровільності створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб та об'єднаннями юридичних осіб;

– добровільної участі фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати, крім випадків, передбачених цим Законом;

– добровільності прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

– економічної заінтересованості роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;

– неможливості необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на

користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;

– рівноправності всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;

– розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та накопичувального пенсійного страхування з метою захисту майнових прав учасників пенсійного фонду та унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;

– визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;

– гарантування фізичним особам реалізації прав, наданих їм цим Законом;

– цільового та ефективного використання пенсійних коштів;

– державного регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;

– відповідальності суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами;

– державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням [32].

Недержавне пенсійне забезпечення є суттєвою відмінністю державної системи пенсійного забезпечення (табл. 1.1).

Запровадження недержавного пенсійного забезпечення є характерною перевагою для економіки України, оскільки діє на економічний розвиток України, через спрямуванням капіталу у реальний сектор економіки.

Таблиця 1.1

Відмінності недержавного та державного пенсійного забезпечення

Недержавне пенсійне забезпечення	**Державне пенсійне забезпечення**
Розмір пенсії залежать від вкладів впродовж життя та інвестиційного прибутку, що забезпечується НПФ	За розмір пенсії відповідає держава, регулюється у відповідності до стажу роботи та виду діяльності
Можна заробити завдяки інвестиційному прибутку, на відсотках від вкладів	Державне забезпечення переважно стабільне, його збільшення може відбутись тільки із-за ініціативи держави
Трудовий стаж не має ніякого значення. Дату виходу на пенсію учасник вибирає самостійно.	Для виплати державної існують визначені умови: трудовий стаж, принадлежність до певної соціальної групи, вік та інше
Можливість вибрати самостійно як будуть виплачувати пенсію: частинами або всю суму відразу	Щомісячна виплата за змовчуванням

Джерело: складено автором за даними [12].

Належна чинна система НПЗ створює умови для прибільшення та збереження коштів вкладників фонду для отримання доходу після настання пенсійного віку.

Впровадження недержавного пенсійного забезпечення є одним з основних завдань задля зменшення навантаження на державний бюджет та одним з важливих кроків перебудови системи пенсійного забезпечення України.

Потреба в запровадженні недержавного пенсійного забезпечення зумовлюється:

- зниженням активності працездатного населення;
- стрімким демографічним старінням населення;
- трудовою міграцією працездатного населення.

НПЗ надає змогу створити стимули для працюючих осіб та роботодавців, для здійснювання пенсійних заощаджень, достачати більш високий рівень життя після настання пенсійного віку, забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування

реального сектору економіки, залучити до створення пенсійних фондів банки та небанківські фінансові установ.

Серед основних причин недостатнього розвитку систем недержавного пенсійного забезпечення в Україні є:

1. низька віддача пенсійного капіталу;

2. законодавча нечіткість окремих питань діяльності ринку несуверенних облігацій;

3. низька довіра населення до недержавних пенсійних систем, банківської системи та інших фінансових установ;

4. недостатня зацікавленість роботодавця у фінансуванні недержавного пенсійного забезпечення працівників;

5. низькі матеріальні можливості громадян для участі в системі недержавного пенсійного страхування;

6. обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в пенсійні фонди, оскільки розвиток ринку капіталу відстає від потреб інституційних інвесторів;

7. низький рівень зацікавленості щодо змісту та ролі накопичувальної пенсійної системи в суспільстві .

Шляхом усунення цих факторів, а також впровадження комплексу нормативно-регуляторних заходів можна значно прискорити подальший розвиток ринку недержавного пенсійного забезпечення.

Варто зазначити, що на сучасному етапі економічного розвитку суспільства більшість населення України не відкладає гроші, або не має можливості відкладати на пенсію, меншість осіб не знає про недержавні пенсійні фонди, та погано орієнтується. у фінансових питаннях.

Тому, для зміни ситуації на краще, необхідно вжити ряд заходів:

1. зміцнити довіру населення до установ такого типу, підвищити обізнаність через засоби інформації та проводити роз’яснення на підприємствах та навчальних закладах;

2. створити надійні фінансові інструменти для фінансування у пенсійні активи та фінансові ринки для збільшення інвестицій;

3. розробити розумні фінансові стимули для розміщення заощаджень.

Подальше заохочення діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та підвищення ефективності функціонування вітчизняної пенсійної системи сприятиме кращому соціальному захисту населення, стимулюватиме інвестиційну активність на фінансовому ринку, а отже, забезпечить економічне зростання в Україні.

1.2. Поняття, сутність та зміст недержавного пенсійного забезпечення

В даний час в Україні поетапно запроваджується система недержавного пенсійного забезпечення громадян.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» створив законодавчу базу для розвитку системи добровільного пенсійного забезпечення і надав можливість громадянам робити додаткові накопичення на старість [32].

Недержавне пенсійне забезпечення є системою пенсійного забезпечення, яка функціонує поза офіційною державною системою пенсійного забезпечення.

Головними чинниками становлення такої системи є зростання кількості людей, які не вірять у стабільність державної системи пенсійного забезпечення, а також збільшення очікуваної тривалості життя, що призводить до зростання фінансових витрат на пенсії [13].

Недержавне пенсійне забезпечення може бути здійснене в формі добровільної системи пенсійного забезпечення, де працівники вносять внески до пенсійного фонду, а також в формі додаткової пенсійної програми, яку пропонують приватні компанії або професійні асоціації.

Одним з основних переваг недержавного пенсійного забезпечення є те, що воно може забезпечити додаткову пенсійну виплату, що може бути корисно в особистих ситуаціях, коли державна пенсія не забезпечує достатньої фінансової підтримки.

Загалом, недержавне пенсійне забезпечення може мати свої переваги та недоліки в порівнянні з державною системою пенсійного забезпечення.

Основними перевагами недержавного пенсійного забезпечення є:

1. Більший контроль над власними пенсійними вкладеннями і можливість вибору інвестиційних стратегій;

2. Можливість отримання більш високих пенсійних виплат, ніж в державній системі пенсійного забезпечення;

3. Гнучкість у виборі розміру та строку внесків;

4. Можливість нарощувати накопичення в разі збільшення доходів.

Переваги недержавного пенсійного забезпечення для держави та суб’єктів економіки представлені на рис. 1.1.

Крім того, недержавне пенсійне забезпечення може бути більш гнучким, адаптованим до потреб індивідів, оскільки воно може бути налаштоване на індивідуальні потреби та може бути більш конкурентоспроможним у відношенні до державної системи.

Однак, недержавне пенсійне забезпечення має свої ризики та недоліки, такі як:

1. Високі ризики втрати інвестицій на ринку;

2. Відсутність гарантій виплат пенсій у випадку банкрутства пенсійного фонду;

3. Нерівномірність розподілу пенсійних виплат між різними категоріями населення;

4. Відсутність гарантованого мінімального рівня пенсійних виплат.

Рис. 1.1. Переваги недержавного пенсійного забезпечення для держави та суб'єктів економіки

Джерело: побудовано автором за даними [32].

Розглянемо структуру недержавного пенсійного забезпечення (рис.1.2).

Рис.1.2 Структура недержавного пенсійного забезпечення України

Джерело: побудовано автором за даними [32].

Накопичувати кошти на додаткову недержавну пенсію можна через:

– недержавні пенсійні фонди шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів і вкладниками таких фондів;

– страхові організації шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

– банківські установи шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування внесків Фондом гарантування внесків фізичних осіб.

Суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення представлені на рис. 1.3.

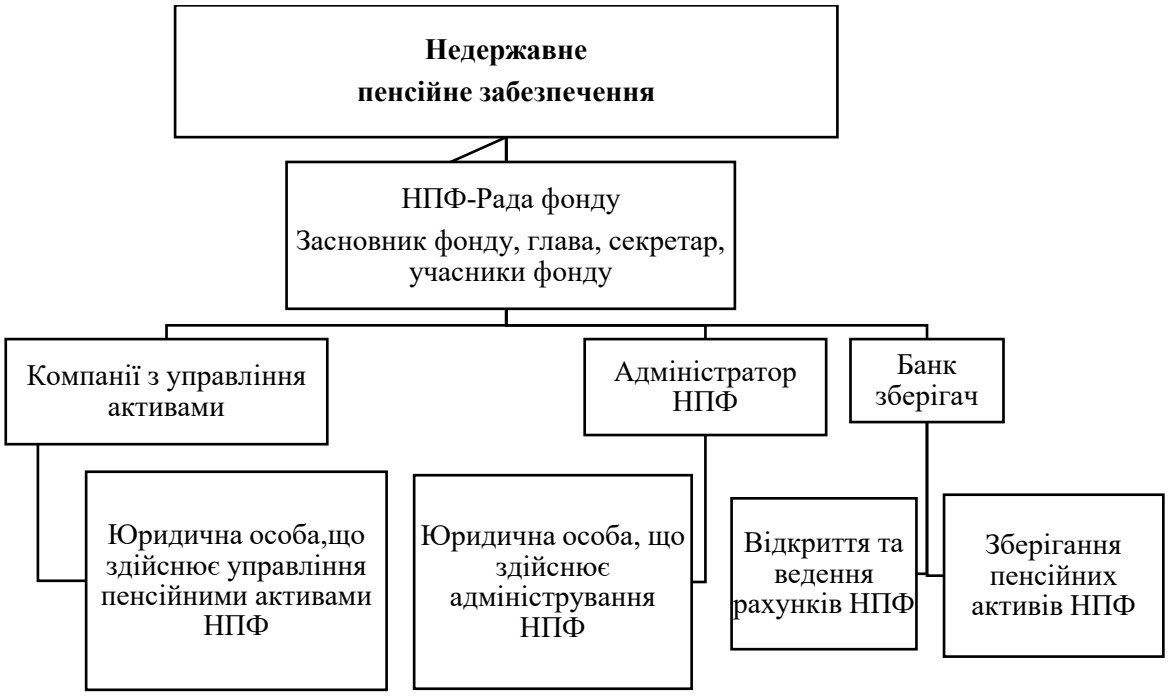

Рис.1.3 Суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [32].

Рада пенсійного фонду недержавного пенсійного фонду (НПФ) є органом управління пенсійним фондом, який відповідає за прийняття стратегічних рішень щодо інвестування коштів пенсійних внесків,

забезпечення стабільності та рентабельності фонду, а також за забезпечення прав пенсійних учасників та їх інтересів.

Конкретні функції ради пенсійного фонду НПФ можуть варіюватися залежно від внутрішньої структури фонду та його правил. Зазвичай, рада пенсійного фонду включає представників пенсійних учасників та незалежних експертів, які мають досвід у фінансових ринках та інвестуванні.

Основні функції ради пенсійного фонду НПФ можуть включати наступні завдання:

1. Розробка та затвердження стратегії інвестування коштів пенсійних внесків, включаючи визначення рівня ризику та розподіл активів між різними інвестиційними інструментами.

2. Моніторинг та аналіз фінансових ринків, оцінка ризиків та можливостей для забезпечення максимального доходу для пенсійних учасників.

3. Контроль за дотриманням законодавства та внутрішніх правил фонду.

4. Забезпечення відкритості та прозорості діяльності фонду, включаючи надання інформації про фінансові результати та інвестиційну стратегію фонду пенсійним учасникам та іншим зацікавленим сторонам.

5. Розгляд звернень та пропозицій пенсійних учасників щодо функціонування фонду

Адміністратор недержавного пенсійного фонду відповідає за щоденне управління фондом та забезпечення реалізації пенсійної програми. Основні функції адміністратора включають:

1. Укладає від імені НПФ пенсійні договори із учасниками;

2. Збір та обробка інформації про пенсійних учасників та їхніх внесків;

3. Управління коштами пенсійного фонду, що включає інвестування зібраних коштів у фінансові інструменти для забезпечення прибутку та стабільності фонду;

4. Виплата пенсійних виплат пенсійним учасникам згідно з правилами пенсійної програми;

5. Забезпечення збереження та безпеки даних про пенсійних учасників та їхніх внески;

6. Розробка та впровадження інформаційної системи управління пенсійним фондом;

7. Здійснення інших функцій, які передбачені законодавством та внутрішніми правилами пенсійного фонду.

Банк зберігач недержавного пенсійного фонду (НПФ) є Національний банк України або будь-який комерційний банк, які забезпечують безпечне та ефективне зберігання коштів пенсійного фонду. Розглянемо такі основні його функції:

1. Забезпечення зберігання та безпеки коштів пенсійного фонду, що включає зберігання грошових коштів, цінних паперів та інших активів, що належать пенсійному фонду.

2. Здійснення розрахунків з учасниками НПФ за внески до пенсійного фонду.

3. Забезпечення доступу адміністратора пенсійного фонду до інформації про рух коштів на рахунках пенсійного фонду.

4. Надання звітності та інформації про рух коштів на рахунках пенсійного фонду адміністратору та пенсійним учасникам.

5. Допомога адміністратору у розрахунку доходів та витрат пенсійного фонду.

6. Забезпечення виконання вимог законодавства про недержавні пенсійні фонди.

Компанія із управління активами (КУА) здійснює інвестиційну діяльність в межах встановлених укладеним договором із НПФ та звітує про стан активів, їх розподіл. Пенсійні активи використовуються на ринку фінансових послуг, потім інвестиційні доходи пропорційно розподіляються між рахунками учасників, відповідно до укладених договорів.

Компанії з управліннями активами накопичувальних пенсійних фондів (НПФ) надають послуги зі зберігання та інвестування пенсійних внесків своїх учасників. Основні функції компаній з управліннями активами НПФ можуть включати наступні:

Управління пенсійними активами: компанії з управліннями активами НПФ виконують управління пенсійними активами своїх учасників, зокрема, інвестування коштів у різні види активів, такі як акції, облігації, іпотечні цінні папери та інші;

Аналіз ринку: компанії з управліннями активами НПФ проводять аналіз ринку, щоб допомогти управлінцям фонду приймати обґрунтовані рішення щодо інвестування коштів;

Фінансове планування: компанії з управліннями активами НПФ можуть надавати послуги з фінансового планування, щоб допомогти учасникам фонду розробити стратегії збереження та збільшення своїх пенсійних накопичень;

Ризик-менеджмент: компанії з управліннями активами НПФ здійснюють ризик-менеджмент, щоб зменшити ризики втрати пенсійних активів у разі негативних змін на ринку

Українське законодавство дозволяє створювати добровільні НПФ трьох видів: відкриті, корпоративні та професійні, залежно від складу учасників (рис. 1.4).

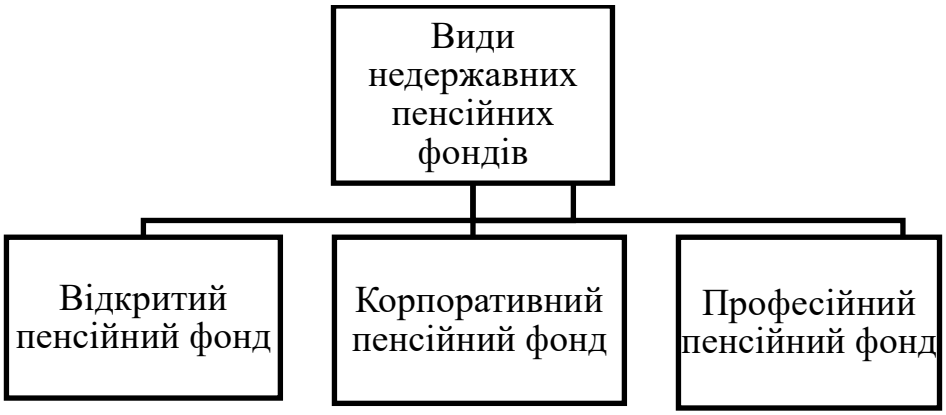

Рис.1.4 Види недержавних пенсійних фондів

Джерело: побудовано автором за даними [37].

Основна характеристика існуючих недержавних пенсійних фондів в Україні наведена в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основна характеристика існуючих недержавних пенсійних фондів в Україні

Види НПФ	Засновники	Вкладники	Учасники
Відкритий	Будь-які юридичні особи	Будь-які вкладники	Будь-які учасники
Корпоративний	Одне або кілька підприємств	Засновники й інші підприємства, учасники	Працівники підприємств-вкладників
Професійний	Професійні об'єднання	Засновники й інші підприємства за договором, учасники	Члени професійних об'єднань

Джерело: складено автором за даними [37].

Розглянемо більш детально характеристику НПФ України.

Відкритий пенсійний фонд – учасником може бути будь-яка особа, незалежно від місця роботи або професії. Створити такий фонд має право одна або декілька юридичних осіб. Прикладами відкритих фондів є «Приватфонд», «Фармацевтичний»

Корпоративний пенсійний фонд – можуть створити один або декілька роботодавців. Будь-який роботодавець, що не є засновником, може приєднатися до корпоративного фонду на підставі договору про участь, що укладають з радою фонду. Учасниками є працівники, засновник, які уклали договір з фондом. Приклади такого виду фондів – Національний банк України, «Українська пенсійна фундація» та «Укрексімбанк».

Професійний пенсійний фонд – можуть створити декілька юридичних осіб – роботодавців та/або об'єднання фізичних осіб, зокрема профспілки або фізичні особи зі схожою професійною діяльністю . Брати участь у такому фонді мають право лише особи, що працюють у певній професійній сфері, визначеній у статуті НПФ. Прикладом професійних фондів є «Магістраль», «Перший профспілковий»

Аналізуючи поточну економічну ситуацію в Україні та фінансові можливості населення, можна припустити, що в перші роки пенсійної реформи найбільшого поширення набудуть корпоративні та професійні пенсійні фонди.

Недержавні пенсійні фонди можуть здійснювати своїм учасникам такі види пенсійних виплат:

1) пенсія на визначений строк;

2) одноразова пенсійна виплата.

Пенсія на визначений строк та одноразова пенсійна виплата виплачуються учаснику пенсійного фонду адміністратором фонду від імені фонду. Адміністратором недержавного пенсійного фонду є юридична особа, яка здійснює адміністрування недержавних пенсійних фондів на підставі ліцензії на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів. Адміністратор надає послуги пенсійному фонду на підставі договору про адміністрування пенсійного фонду, який укладається з радою пенсійного фонду у письмовій формі. [41]

Також Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачена виплата довічної пенсії (довічного ануїтету). Довічна пенсія є пенсійною виплатою, яка здійснюється страховою організацією на підставі договору страхування довічної пенсії протягом життя фізичної особи періодично після досягнення нею пенсійного віку відповідно до законодавства про страхування. Страхова організація для виплати довічної пенсії учаснику пенсійного фонду обирається ним після досягнення пенсійного віку. [32]

Розміри пенсійних виплат визначаються з урахуванням сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений строк згідно з методикою, затвердженою Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Пенсійні виплати здійснюються у грошовій формі в національній валюті України.

Пенсійні виплати здійснюються учаснику чи його спадкоємцям у грошовій формі за рахунок грошових коштів, які накопичені у фонді та обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника, за умови набуття права на недержавну (додаткову) пенсію відповідно до діючого законодавства України.

Підставою для отримання пенсійних виплат з недержавного пенсійного фонду може бути:

1. досягнення учасником фонду пенсійного віку, визначеного ним у заяві про пенсійні виплати. Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який дає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, не більше ніж на 10 років, якщо інше не визначено законами;
2. визнання учасника фонду інвалідом;
3. медично підтверджений критичний стан здоров'я (онкологічні захворювання, інсульт тощо) учасника фонду;
4. виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України (у разі виїзду учасника фонду на постійне проживання за межі України він має право отримати одноразову пенсійну виплату без обмежень щодо пенсійного віку, для чого подає відповідну заяву адміністратору).
5. смерть учасника фонду (у разі смерті учасника фонду пенсійна виплата здійснюється його спадкоємцям).

Пенсійні виплати учасникам недержавних пенсійних фондів здійснюються незалежно від отримання виплати за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням або з інших джерел. Як і в будь-якій пенсійній системі, у системі недержавного пенсійного забезпечення прописано детальні правила сплати внесків, використання коштів, адміністрування рахунків, управління активами, складення фінансової звітності та інших питань, що стосуються функціонування системи. Нижче наведено деякі з найважливіших правил.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначені ст. 10 загальні кількісні обмеження інвестиційної діяльності з активами НПФ – частки конкретних видів активів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Обмеження інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України

Види активів	**Обмеження, %**
Банківські депозитні рахунки у грошових коштах та в ощадних сертифікатах банків, депозитних сертифікатах Банків	50
Цінні папери, доходи за якими гарантовано КМУ	50
Облігації міжнародних фінансових організацій, що розміщуються на території України	50
Корпоративні облігації, емітентами яких є резиденти України	40
Акції українських емітентів	40
Іпотечні облігації	40
Облігації однієї міжнародної фінансової організації	20
Облігації, розміщенні на території однієї країни, в одній міжнародній фінансовій оргацізації	20
Цінні папери іноземних емітентів (крім облігацій міжнародних фінансових організацій, що розміщуються на території України)	20
Корпоративні права одного емітента	10
Банківські метали, у тому числі шляхом відкриття поточних та депозитних рахунків в установах банків у банківських металах	10
У зобов'язаннях однієї юридичної особи (крім облігацій міжнародних фінансових організацій, що розміщуються на території України	10
Об'єкти нерухомості	10
Акції українських емітентів, що не допущені до торгів на регульованому фондовому ринку	10
Інші активи	5
Цінні папери одного емітента (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано КМУ)	5

Джерело: складено автором за даними [32].

Найбільш прибуткові та менш ризикові є цінні папери (обмеження до 50% всіх активів).

Окрім, цього існує ряд обмежень для осіб, що здійснюють управління активами пенсійного фонду:

- формувати пенсійні активи за рахунок позикового капіталу;

- надавати майнові гарантії, забезпечені пенсійними активами, або будь-які кредити (позики) за рахунок пенсійних активів;
- укладати угоди купівлі-продажу або міни пенсійних активів з обов’язковою умовою зворотного викупу [33].

Недержавні пенсійні фонди при формуванні свого портфеля цінних паперів зазвичай орієнтуються на декілька ключових факторів, включаючи (рис. 1.5):

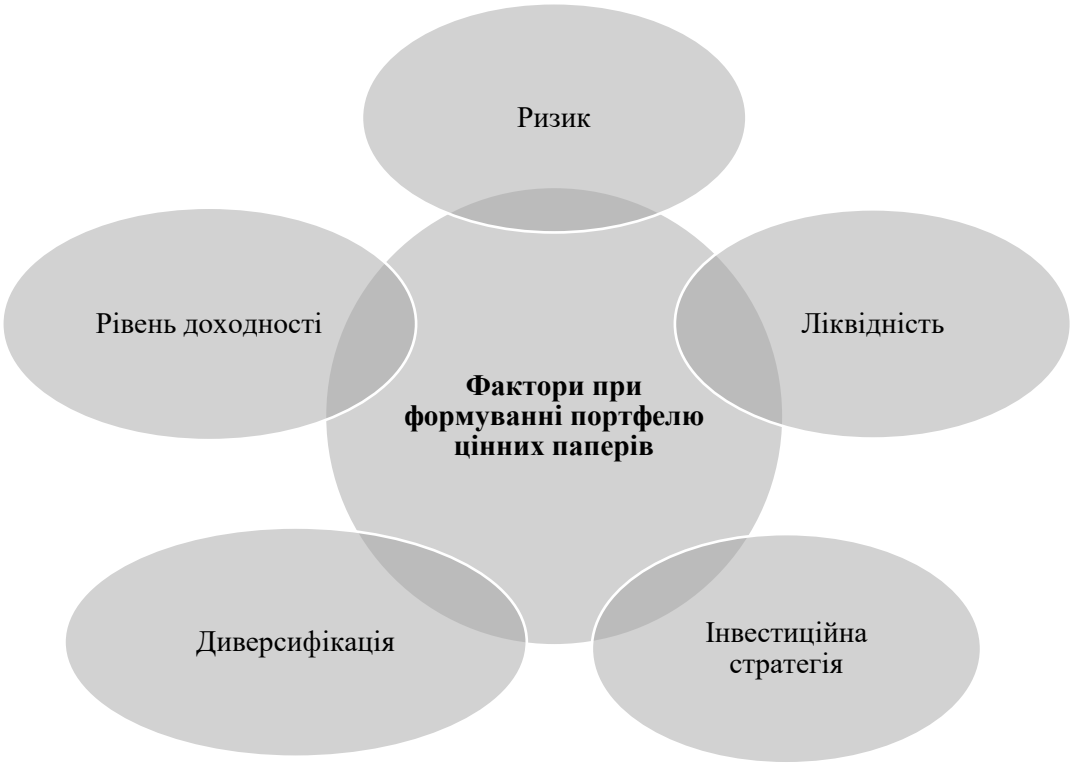

Рис. 1.5. Ключові фактори при формуванні портфеля цінних паперів

Джерело: побудовано автором за даними [33].

Рівень доходності: Недержавні пенсійні фонди зазвичай шукають цінні папери з високою доходністю, які допоможуть забезпечити максимальну дохідність портфелю для своїх клієнтів.

Ризик: Фонди також враховують рівень ризику, пов'язаний з різними цінними паперами. Вони зазвичай шукають інвестиційні можливості, які мають помірний ризик, щоб зменшити можливість збитків для своїх клієнтів.

Ліквідність: Фонди також враховують ліквідність різних цінних паперів. Вони зазвичай шукають активи, які можна легко продати на ринку, якщо з'явиться потреба в знятті коштів з портфеля.

Диверсифікація: Фонди зазвичай формують портфелі, які містять різноманітні цінні папери з різних секторів і регіонів, щоб зменшити ризик та забезпечити максимальну дохідність портфеля.

Інвестиційна стратегія: Фонди можуть мати різні інвестиційні стратегії, такі як активне управління, пасивне управління або комбіноване управління. Вони вибирають цінні папери, які відповідають їхній стратегії управління.

Таким чином дослідивши формування суб’єктів, можна стверджувати що на всіх рівнях діяльності НПФ (накопичення, інвестування та виплати) їх вплив є суттєвим, та має велике значення для їх клієнтів.

Державне регулювання має такі функції (рис. 1.6):

Рис. 1.6. Функції державного регулювання НПЗ

Джерело: побудовано автором за даними [32].

Регулювання зі сторони держави забезпечує створення чітких правил та стандартів, таким чином обмежуючи їх діяльність але натомість концентрує увагу фонду на досягненні поставлених завдань.

Отже, на сучасному етапі, коли економічно розвинені країни світу вже давно відмовились від однорівневої системи пенсійного забезпечення, наша держава і досі проводить пенсійну реформу, яка реалізується через впровадження нових рівнів. Саме стимулювання недержавного пенсійного забезпечення, за умови вдалого регулювання з боку держави, є пріоритетним напрямом пенсійної реформи в Україні. Досягнення вищезазначеної мети залежить від створення дієвої нормативно-правової бази для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення та надання гарантій збереження коштів вкладникам.

РОЗДІЛ ІІ. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ ЯК ОСНОВНИХ СУБ'ЄКТІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Оцінка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів на вітчизняному фінансовому ринку

Недержавні пенсійні фонди в Україні станом на сьогодні бувають трьох видів: відкриті; корпоративні; професійні [37].

Найбільшу перевагу мають відкриті недержавні пенсійні фонди , бо їхніми учасниками може бути будь-яка фізична особа незалежно від її професії та компанії де вона працює.

Станом на 30.09.2022 в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди (НПФ) та 19 адміністраторів (КУА). Проте, інформаційно-аналітична довідка сформована за даними 19 адміністраторів щодо діяльності 58 діючих недержавних пенсійних фондів (рис. 2.1).

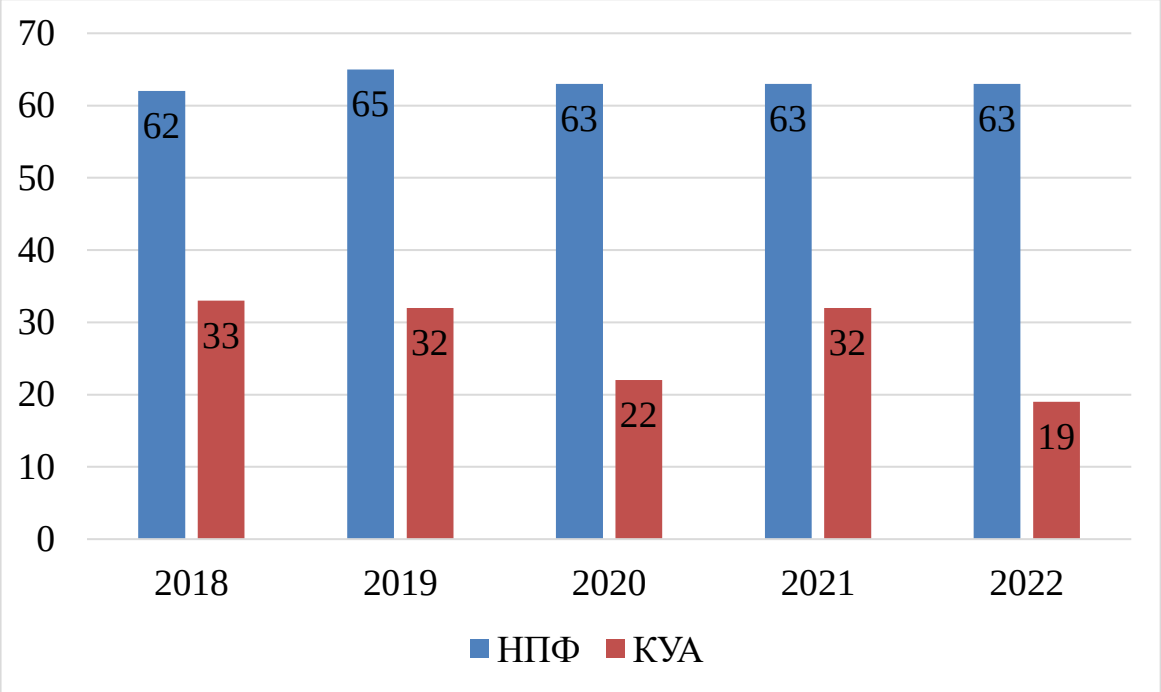

Рис. 2.1. Динаміка кількості НПФ та компаній з управління активами

Джерело: побудовано автором за даними [4, 5, 6, 7, 8].

Проаналізувавши дані періоду 2018-2022року можна зазначити що скорочується кількість КУА (компаній з управління активом).За даними станом на 2018 рік кількість компаній з управлінням активом становила 33,а вже за даними 2020 року КУА зменшились приблизно на 32%, зазнали значних змін в період 2022 року кількість становила 19 адміністраторів. Проте протягом досліджуваного періоду кількість НПФ(недержавних пенсійних фондів)не відображає значних змін. Отже, можна зробити висновок що з ринку зникають КУА які не здатні ефективно управляти фондами.

Територіальний розподіл НПФ станом на 30.09.2022 рік наведемо в табл. 2.1

Таблиця 2.1

Територіальний розподіл НПФ станом на 30.09.2022 рік

Регіони	**Кількість зареєстрованих НПФ (шт.)**	**Відсоток від загальної кількості діючих НПФ (%)**
Київ	40	69%
Донецьк	4	7%
Дніпро	3	5%
Івано-Франківськ	3	5%
Харків	2	3%
Полтава	2	3%
Львів	2	3%
Херсон	1	2%
Житомир	1	2%

Джерело: складено автором за даними [8]

Згідно даних наведених у таблиці, можемо побачити, що по найменшій кількісті НПФ можна віднести Житомир, Херсон– всього 2 % від загальної кількості діючих НПФ.

У Львові , Харкові, та Полтаві знаходяться по 2 НПФ або 3 % від загальної кількості. Дніпро та Івано-Франківськ знаходяться по 3 НПФ або 5% від загальної кількості діючих.

У Донецьку знаходяться 4 НПФ, або 7% від загальної кількості діючих НПФ.

Найбільшим містом по кількості недержавних пенсійних фондів є місто Київ – 69% від загальності кількості НПФ. Більшу кількість НПФ можна пояснити тим , що столиця є так званим «центром» інвестування та фінансів (рис. 2.2).

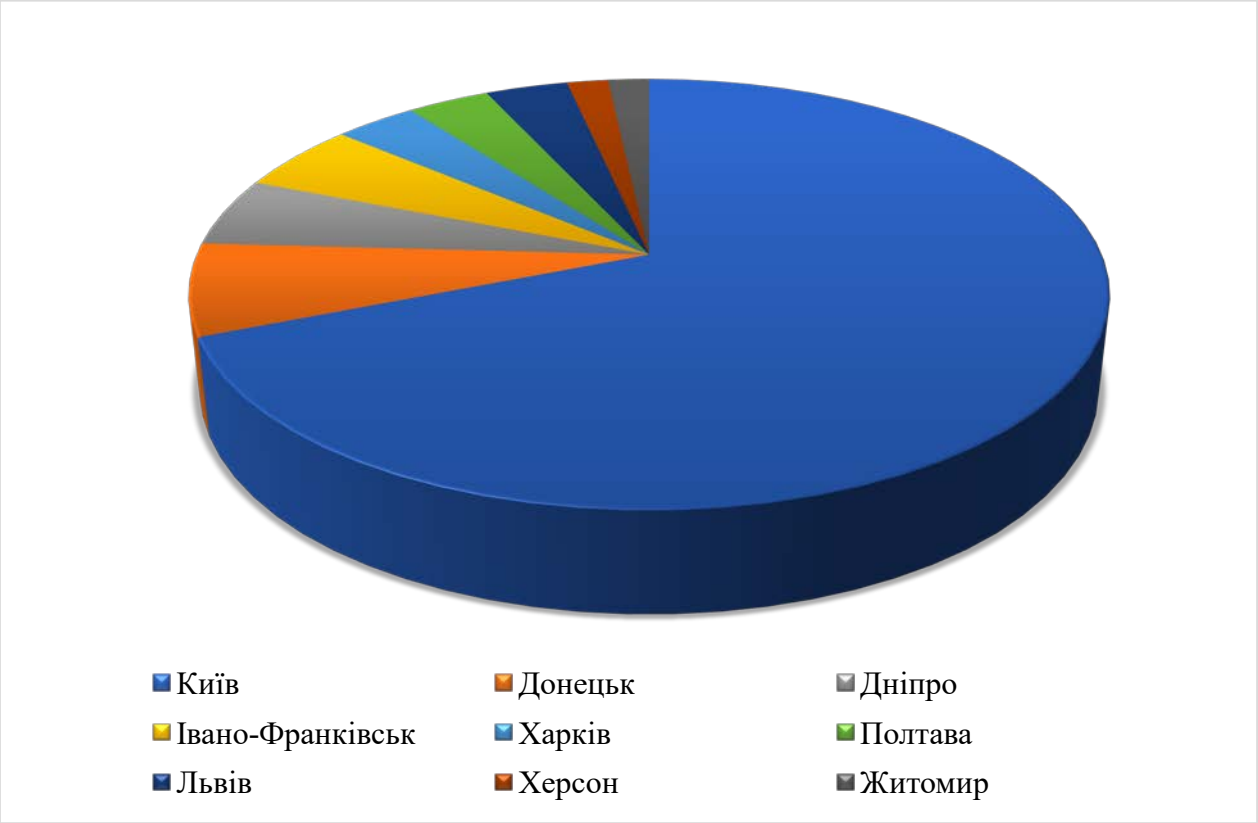

Рис. 2.2. Концентрація недержавних пенсійних фондів за регіонами України станом на 30.09.2022 рік

Джерело: побудовано автором за даними [8].

Можна зробити висновок,згідно табл. Що недержавні пенсійні фонди мають досить низький показник кількості учасників, та кожен регіон має різну кількість НПФ, з цього можна стверджувати що розподіл між регіонами є нерівномірним.

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів представлені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів 2018 – 2022 рр. (станом на 30.09)

Показники	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	66,3	74,7	84,7	93,4	96,1
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	848,8	868,7	880,4	889,7	888,7
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн	2651,30	2 977,90	3 488,60	3 788,60	4024,7
Пенсійні внески, всього, млн. грн	1964,20	2 112,60	2 319,40	2 555,00	2773,1
від фізичних осіб	153,1	208,7	275,4	390,6	487,0
від фізичних осіб підприємців	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
від юридичних осіб	1810,40	1 903,10	2 043,30	2 162,60	2273,3
Пенсійні виплати, млн. грн	781,5	912,9	1 069,50	1 240,80	1416,9
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. грн	80,8	83,3	86,3	89	91,5
Сума інвестиційного доходу, млн. грн	1667,20	2 038,70	2 558,80	2 870,20	3149,5
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн	1355,30	1 665,70	2 119,70	2 360,30	2565,3
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	311,9	373	439,1	509,9	584,2

Джерело: складено автором за даними [4, 5, 6, 7, 8].

Згідно з табл. 2.2 можна провести аналіз основних показників недержавних пенсійних фондів України. Кількість укладених пенсійних контрактів збільшилось на 29,8 тис.шт . Кількість нових учасників зросла лише на 55,5 тис. осіб ,це можна пояснити тим що багато людей не можуть зрозуміти, що є сенс заощаджувати собі на майбутнє.

Кількість вкладників станом на 30.09.2019 рік (табл. 2.3) збільшилась на 15,5%, порівнюючи з минулим періодом 2018 року, та станом на 30.09.2020 кількість вкладників зросла на 14,0% (9,7 тис. вкладників).

Таблиця 2.3

Динаміка кількості вкладників за даними в період 2018-2019 року (станом на 30.09)

Класифікація та кількість вкладників (тис. осіб)	**2018 рік**	**2019 рік**	**2020 рік**	**2021 рік**	**2022 рік**
Юридичні особи	1,8	2,1	2,1	2,1	2,0
Фізичні особи	58,1	67,1	76,8	84,0	86,7
Загальна кількість	59,9	69,2	78,9	86,1	88,7

Джерело: складено автором за даними [4; 5].

Незначну тенденцію збільшення кількості вкладників можна помітити станом на 30.09.2022 року збільшилась на 3,0% (2,6 тис. вкладників).

Пенсійні контракти станом на 30.09.2022 укладено з 88,7 тисячі вкладників (табл. 2.4), з яких:

- юридичні особи – 2,0 тисячі, або 2,3% від загальної кількості вкладників,

- фізичні особи – 86,7 тисячі, або 97,7% від загальної кількості вкладників.

Таблиця 2.4

Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів за період 2018-2022року (станом на 30.09)

Кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт)	**2018 рік**	**2019 рік**	**2020 рік**	**2021 рік**	**2022 рік**
З юридичними особами	6,8	6,8	6,7	6,8	6,7
З фізичними особами-підприємцями	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
З фізичними особами	59,4	67,8	77,9	86,5	89,3
Загальна кількість	66,3	74,7	84,7	93,4	96,1

Джерело: складено автором за даними [4, 5, 6, 7, 8].

Динаміка основних показників недержавних пенсійних фондів України наведена на рис. 2.3.

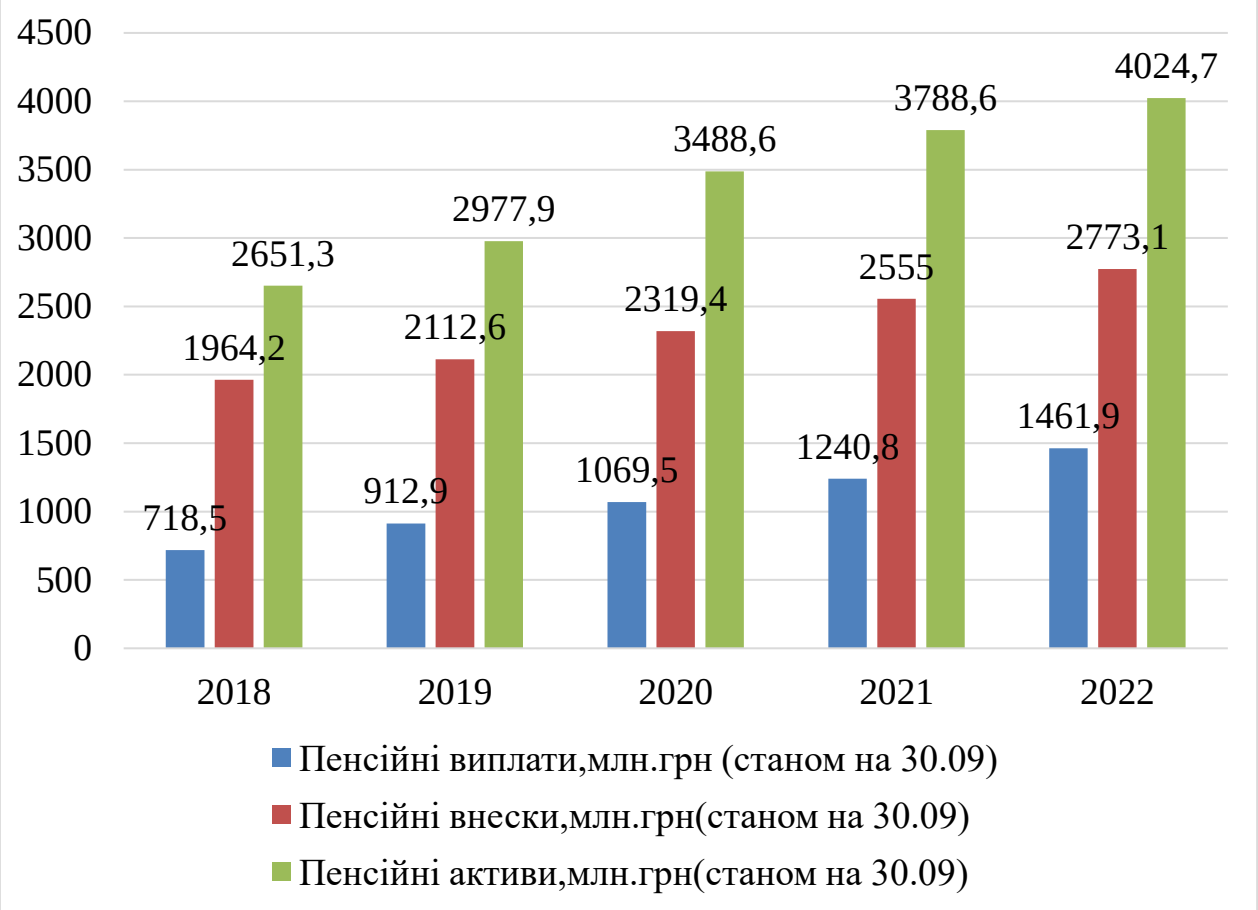

Рисунок 2.3. Динаміка основних показників недержавних пенсійних фондів України за 2018-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4, 5, 6, 7, 8].

В Україні понад 25 тисяч підприємств пенсійні договори з недержавними пенсійними фондами уклали лише приблизно як 2 тисяч підприємств.

Сьогоднішньою проблемою є введення в дію накопичувальної системи фізичних осіб-підприємців за даними на 30.09.2022року сума пенсійних внесків становить лише 3,0 млн.гривень , що є низьким показником вбачаючи що суми пенсійних внесків від юридичних осіб становить 2273,3 млн.гривень; від фізичних осіб 487,0 млн.гривень.

Роботодавці не бачать для себе сенсу в укладенні пенсійних контрактів та сплаті накопичувальних внесків на користь співробітників.

Пенсійні накопичення обов'язково повинні ставати нормою. Разом з цим, накопичувальні пенсійні програми на підприємствах розглядаються як визначальна конкурентна перевага серед роботодавців на ринку праці.

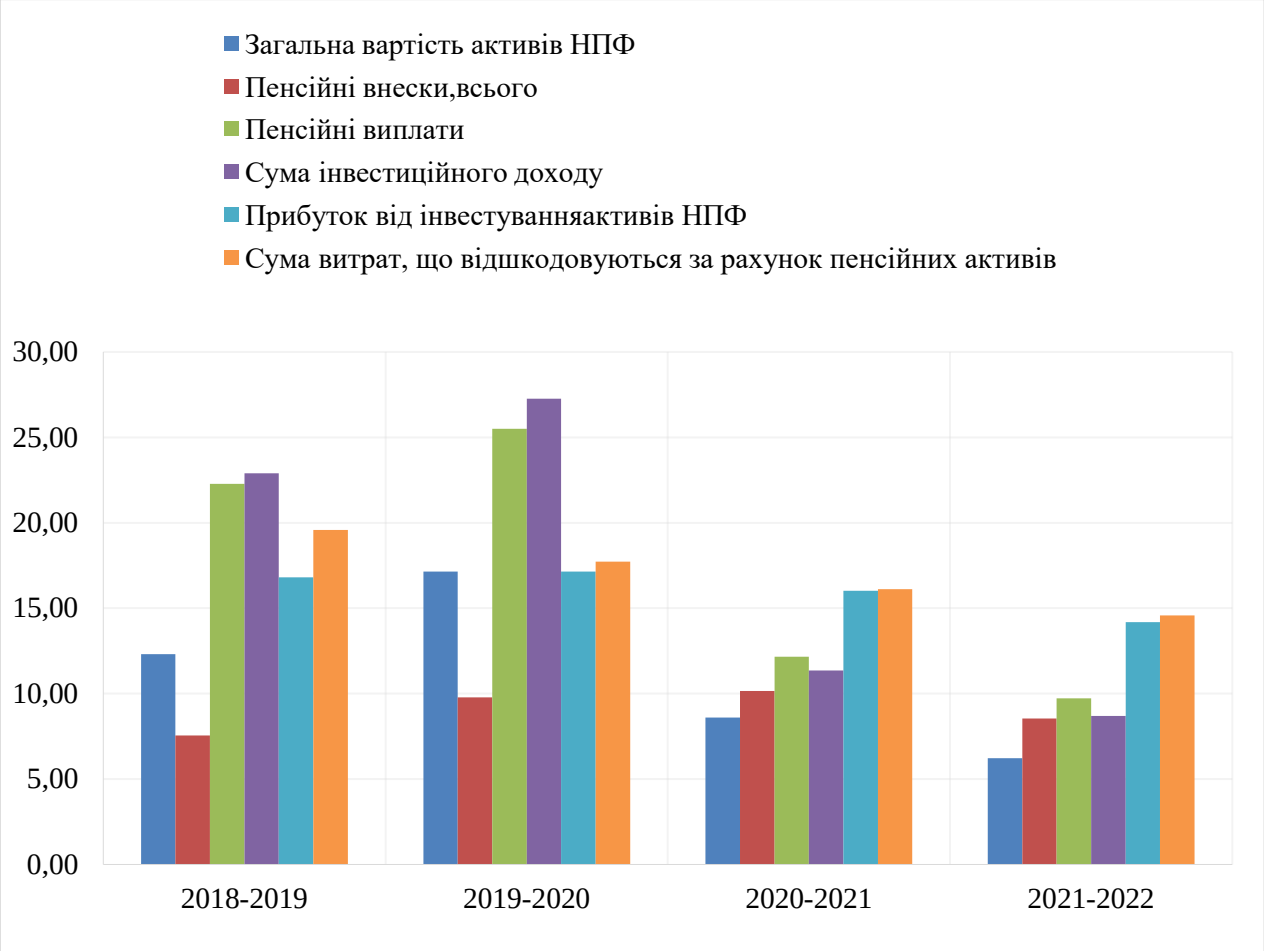

Рис. 2.4. Темпи приросту основних показників недержавних пенсійних фондів України за 2018-2022 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4, 5, 6, 7, 8].

Загальна вартість активів НПФ у 2022 р. становить 4024,7 млн. грн., що на 51,8% більше порівняно з даними 2018 року (2651,30 млн. грн.).

Обсяги пенсійних внесків складають 2773,1 млн. грн, зростання на 41,18% порівняно із 2018 роком(1964,20 млн.грн.).

Пенсійні виплати станом на 30.09.2022 р. становлять 1 416,9 млн. грн. та зросли на 635,4 млн. грн. якщо порівняти з 2018 роком(781,5млн. грн.

Збільшення пенсійних виплат спричинено з тим, що з кожний період більша кількість осіб досягають пенсійного віку .

Дійову роботу із управління наявними активами показує показник суми інвестиційного доходу період з 2018року по 2022 рік, сума збільшилась на 1482,3 млн.грн., показник становить 3149,5 млн.грн.

У зв'язку зі зростанням учасників НПФ збільшуються витрати на їх регулювання, що можна побачити в показнику суми витрат, що відшкодовуються за рахунок активів НПФ зросли на 272,3млн.грн.

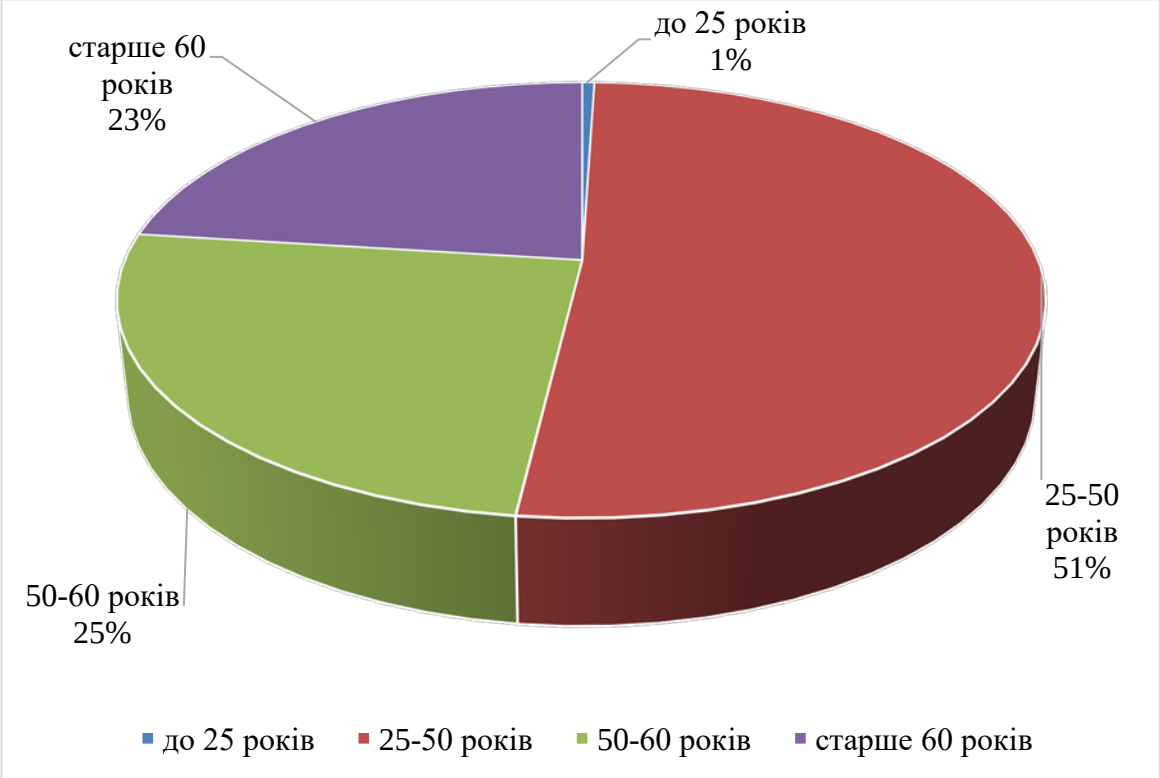

Рис.2.5 Динаміка показників учасників НПФ за віковими групами станом на 30.09.2022рік

Джерело: побудовано автором за даними [8].

Переважна більшість учасників НПФ становлять особи віком від 25 до 50років, за показниками станом на 30.09.2022 кількість учасників становить 456,3тисяч осіб із загальної кількості 888,7 тисяч осіб, а саме 51,4%.

Особи вікової групи від 50 до 60 років, за показниками станом на 30.09.2022 кількість учасників становить 223,3 тисяч осіб, а саме 25,1% від загальної кількості учасників недержавних пенсійних фондів.

Частка учасників вікової групи старше 60 років становить 204,6 тисяч осіб, а саме 23,0%.

Найменша кількість учасників НПФ припадає на вікову групу до 25 років – 4,5 тисяч осіб, частка становить менше одного відсотка лише 0,5%.

2.2. Аналіз діяльності компаній з управліннями активами НПФ

Станом на зараз в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 63 недержавні пенсійні фонди (згідно з інформаційно-аналітичною довідкою інформація сформована лише на 58 діючих) фондів.

Кількість компаній з управління активами, які здійснюють управління активами недержавних пенсійних фондів, в 2022 році становила 19 установи, що на 14 од. менше ніж у 2018 році. Причиною цього ймовірно є підвищення вимог до обсягу капіталу та обмежень щодо інвестиційної діяльності у частині об’єктів інвестування.

Розробка стратегії управління активами НПФ у першу чергу визначається необхідністю: поліпшення якості їх управління в цілях підвищення ефективності реального сектора економіки за рахунок активів НПФ; соціальної орієнтації держави; забезпечення економічної безпеки держави; захисту прав і законних інтересів громадян в отриманні справедливого розміру пенсійних виплат.

Згідно з теорією управління інвестиціями, процес управління активами включає п'ять етапів які пов’язані між собою, а саме:

1. Формування інвестиційних цілей або ж «орієнтація» , інвестиційні цілі допомагають інвестору усвідомити, в якому напрямку він бажає розвивати свої інвестиції. Вони визначають основні пріоритети та напрямок дії, що допомагає зосередитися на конкретних можливостях та ризиках.

2. Формування інвестиційної політики або ж «затвердження цілей», допомагає обрати цілі інвестора задля забезпеченням стабільного доходу, зростанням капіталу, диверсифікації ризиків або збереженням капіталу.

3. Обрання портфельної стратегії або ж «досягнення певних цілей», визначає спосіб розподілу активів і ризиків у портфелі з метою досягнення конкретних інвестиційних цілей.

4. Вибір об’єктів інвестування, дозволяє інвестору знайти можливості для заробітку та отримання доходу зі своїх інвестицій. Різні види об'єкти інвестування можуть мати різну дохідність, і вибір об'єктів з високим потенційним доходом може допомогти забезпечити прибуток.

5. Оцінка ефективності інвестицій, допомагає визначити потенційний дохід, який можна отримати з інвестиційного проекту або активу. Це дає інвестору можливість порівняти різні варіанти інвестування та вибрати найбільш доцільний з точки зору потенційного прибутку.

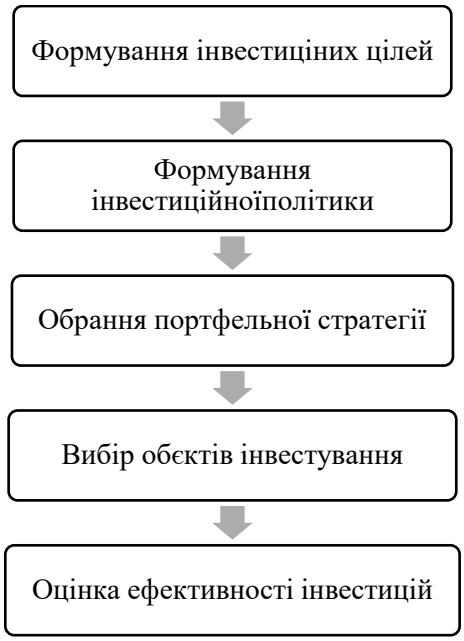

Рис. 2.6. Етапи процесу управляння активами

Джерело: побудовано автором за даними [33].

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Скільки накопичиться на пенсію, залежить від того, куди і наскільки вдало компанія з управління активами інвестуватиме гроші.

Якщо КУА вестиме обережну політику і обиратиме високоприбуткові інструменти, капітал учасників НПФ може суттєво зрости.

Якщо ж компанія вкладатиме всі накопичення в високоризикові інструменти, учасники можуть навіть втратити свої гроші.

Кожен фонд намагається поєднати різні фінансові інструменти, щоб зменшити ризик та збільшити дохідність. Найчастіше КУА вкладають гроші в державні цінні папери та депозити .Вони інвестують активи як в національній, так і в іноземній валюті.

Для аналізу діяльності компаній з управлінням активами НПФ, дані базуються на обраних 10 компаній-лідерів серед усіх компаній з управління активами.

Обрані 10 лідерів недержавних пенсійних фондів мають 53,94% від загальної вартості всіх активів, що демонструє про контрольованість та зосередженість діяльності саме у цих фондах. Що є позитивним показником, та свідчить про діяльність може з легкістю покрити непередбачувані витрати.

За обсягами активів Непідприємницьке товариство «Недержавний корпоративний пенсійний фонд ВАТ «Укрексімбанк» входить в трійку лідерів серед недержавних пенсійних фондів корпоративного типу в Україні. [21]

Серед відкритих пенсійних фондів, фонд «ОТП Пенсія» є одним з найбільших в Україні за кількістю учасників та є одним з найдинамічніше зростаючих фондів. За останні роки увійшов до трійки лідерів найбільших відкритих НПФ України за обсягом активів.

ВНПФ «Емерит-Україна» є найбільшим в Україні серед відкритих недержавних пенсійних фондів, як за обсягами активів, так і за чисельністю учасників. [18]

Показники діяльності окремих НПФ України наведені у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Основні показники діяльності НПФ України станом на 31.12.2021р.

Найменування недержавного пенсійного фонду	Чиста вартість активів, млн грн.	Кількість учасників, осіб	Сума надходжень пенсійних внесків, млн. грн.	Сума здійснених пенсійних виплат, млн. грн.	Загальна сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн
Відкритий недержавний пенсійний фонд «ОТП ПЕНСІЯ»	327,12	62981	219,03	199,06	44,52
Непідприємницьке товариство «Недержавний корпоративний пенсійний фонд ВАТ«Укрексімбанк»	323,42	5940	177,13	106,09	21,57
Відкритий пенсійний фонд «Приватфонд»	291,69	51042	191,32	300,05	27,68
Відкритий недержавний пенсійний фонд «Емерит-Україна»	218,28	69718	69,29	65,13	55,54
Відкритий пенсійний фонд «Фармацевтичний»	186,66	1439	111,33	18,20	39,64
Непідприємницьке Товариство «Відкритий пенсійний фонд «Династія»»	122,34	41340	84,76	4,60	11,54
Непідприємницьке товариство «Відкритий пенсійний фонд «Соціальний стандарт»»	57,39	4556	43,20	13,87	17,55
Відкритий недержавний пенсійний фонд «Україна»	58,18	4459	49,58	24,20	37,31
Відкритий недержавний пенсійний фонд «Золота осінь»	62,49	10836	58,99	1,85	39,78
Непідприємницьке товариство «Відкритий пенсійний фонд «Соціальна перспектива»»	37,29	14605	31,35	8,76	13,66
Всього	1357,74	203935,00	816,95	542,75	264,27
Загальна кількість активів недержавних пенсійних фондів	3 874,7	888,7	2 618,3	1 287,2	528,7

Джерело: складено автором за даними [9].

Згідно табл.2.5, аналізуючи основні показники недержавних пенсійних фондів слід вказати, що найбільшим серед показника вартості активів – 327,12 млн. грн. (8,4% від загальної суми вартості активів досліджуваних НПФ) є відкритий недержавний пенсійний фонд «ОТП ПЕНСІЯ».

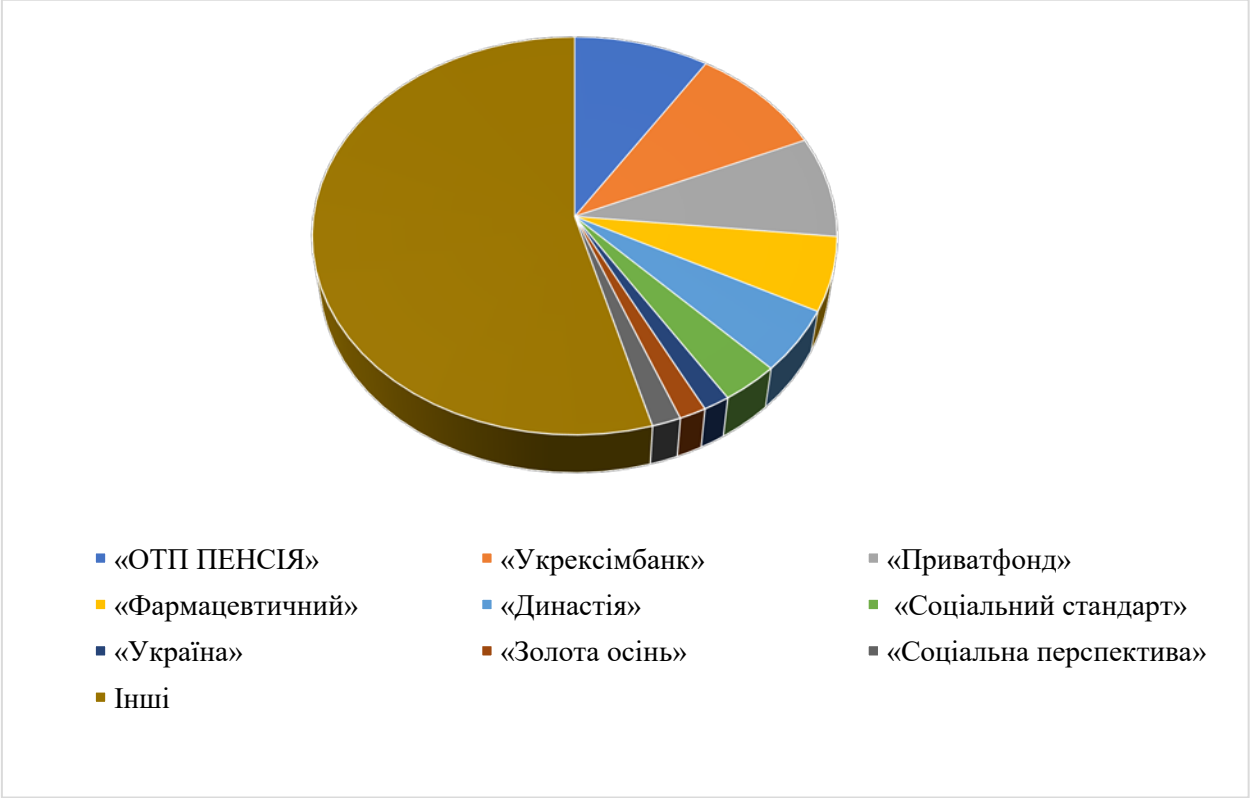

Рис. 2.7. Питома вага активів недержавних пенсійних фондів України станом на 30.12.2021 рік, %

Джерело: побудовано автором за даними [9].

Згідно з рис.2.7 слід зазначити що питома вага активів досліджуваних НПФ становить 45,96% від загальної кількості діючих. Розглянемо у розрізі кожного фонду:

- «ОТП ПЕНСІЯ» - 9,22 %
- «Укрексімбанк» - 9,10 %
- «Приватфонд» - 8,14 %
- «Емерит-Україна» - 5,96 %
- «Фармацевтичний» - 5,06 %
- «Династія» - 3,26 %

- «Соціальний стандарт» - 1,50 %
- «Україна» - 1,52 %
- «Золота осінь» - 1,63 %
- «Соціальна перспектива» - 0,97 %
- Інші НПФ - 54,04 %.

Враховуючи головну мету діяльності недержавних пенсійних фондів, пов'язаних з виплатами , укладенням договорів з учасниками, ще виникає завдання інвестиція пенсійних збережень і отримання доходу в більшій кількості, достатній покрити можливі витрати. Тобто, завдання недержавних пенсійних фондів полягає в накопиченні та збереженні кількості, вартості активів вкладників шляхом інвестування.

Отримання доходу від інвестиційної діяльності недержавному пенсійному фонду не очікуватиметься. Отримання прибутку від інвестиційної діяльності розподіляється між учасниками певного недержавного пенсійного фонду, що й дає здатність вирівнювати рівень інфляції, а також нарощувати загальний обсяг активів.

Таблиця 2.6

Динаміка структури інвестованих пенсійних активів

Назва активу	2019	2020	2021	2022
Державні цінні папери	1385,7	1596,6	1752,5	1913,8
Грошові кошти	1166,3	1405,6	1326,2	1468,1
Облігації підприємств	210,1	191,5	368,7	326,2
Обєкти нерухомості	75,9	86,8	116,1	109,4
Дебіторська заборгованість	52,4	41,6	46,6	57,6
Акції	47,4	44,5	56,4	53,7
Інші інвестиції	29,5	17,1	15,2	10,2
Облігації внутрішніх місцевих позик	5,2	93,4	96,6	72,2
Банківські метали	5,01	11,04	10,3	13,5
Разом	2977,9	3488,5	3 788,6	4024,7

Джерело: складено автором за даними [5, 6, 7, 8].

Згідно з табл.2.6 загальний дохід отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2020 порівнюючи з минулим періодом збільшився на 25,5%, показник станом на 30.09.2019 - 2977,9 млн. грн .

Сума загального доходу , отриманого від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2021 становила 3 788,6 млн. грн., збільшившись на 300,1 млн. грн. у порівнянні зі станом на 30.09.2020 - 3488,5 млн.грн.

Станом на 30.09.2022 загальний дохід становив 4024,7 млн. грн., збільшившись у порівнянні з минулим періодом на 236,1 млн. грн.

Рис. 2.8. Динаміка інвестованих активів недержавного пенсійного забезпечення України(станом на 30.09.2019 р.), млн. грн. [5]

Джерело: побудовано автором за даними [5].

Як було зазначено в табл. 1.1 найбільшу частку всіх активів недержавних пенсійних фондів до 50% можна вкладати у цінні папери.

Станом на 30.09.2019 року найбільшим серед активів є показник інвестицій в державні цінні папери – 1358,7 млн. грн. частка від загальної вартості активів дорівнює %, враховуючи дані за 2022 рік можна

ствердж увати показник значно збільшився на 555,1 млн. грн частка від загальної вартості активів дорівнює 47,5%

Зростання цього показника є відміною перевагою, адже цінні папери є одними з головних джерел інвестиційного доходу, та мають найменший рівень інвестиційного ризику.

Найменш прибутковою часткою всіх активів , згідно до таблиці 1.1 обмеження до 10% є банківські метали 13,5млн.грн. станом на 30.09.2022рік. Проте, порівнюючи із 2019р. даний показник сприяв зростанню аж на 62%.

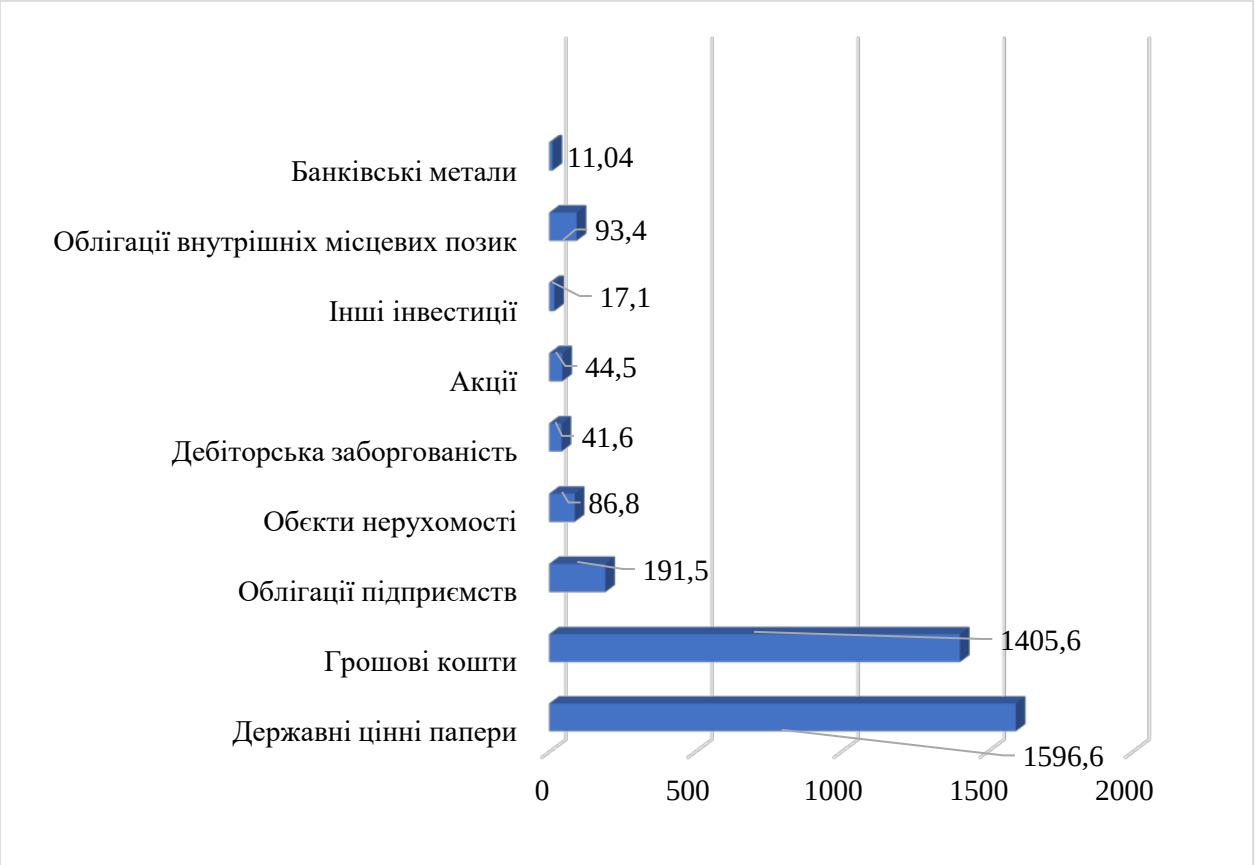

Рис. 2.9. Динаміка інвестованих активів недержавного пенсійного забезпечення України (станом на 30.09.2020 р.), млн. грн.

Джерело: побудовано автором за даними [6].

Станом на 30.09.2020 відбувся приріст вкладень в облігації місцевих позик (на 1 685,9%), у банківські метали (на 119,6%), у грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) банківських рахунках (на 20,5%),

державні цінні папери (на 15,2%) та в об'єкти нерухомості (на 14,3%). При цьому, значно зменшився обсяг активів, що вкладені в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (на 8,9%) та в акції (на 6,0%).

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2020 становив 2 558,8 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі станом на 30.09.2019 на 520,1 млн. грн., або на 25,5%.

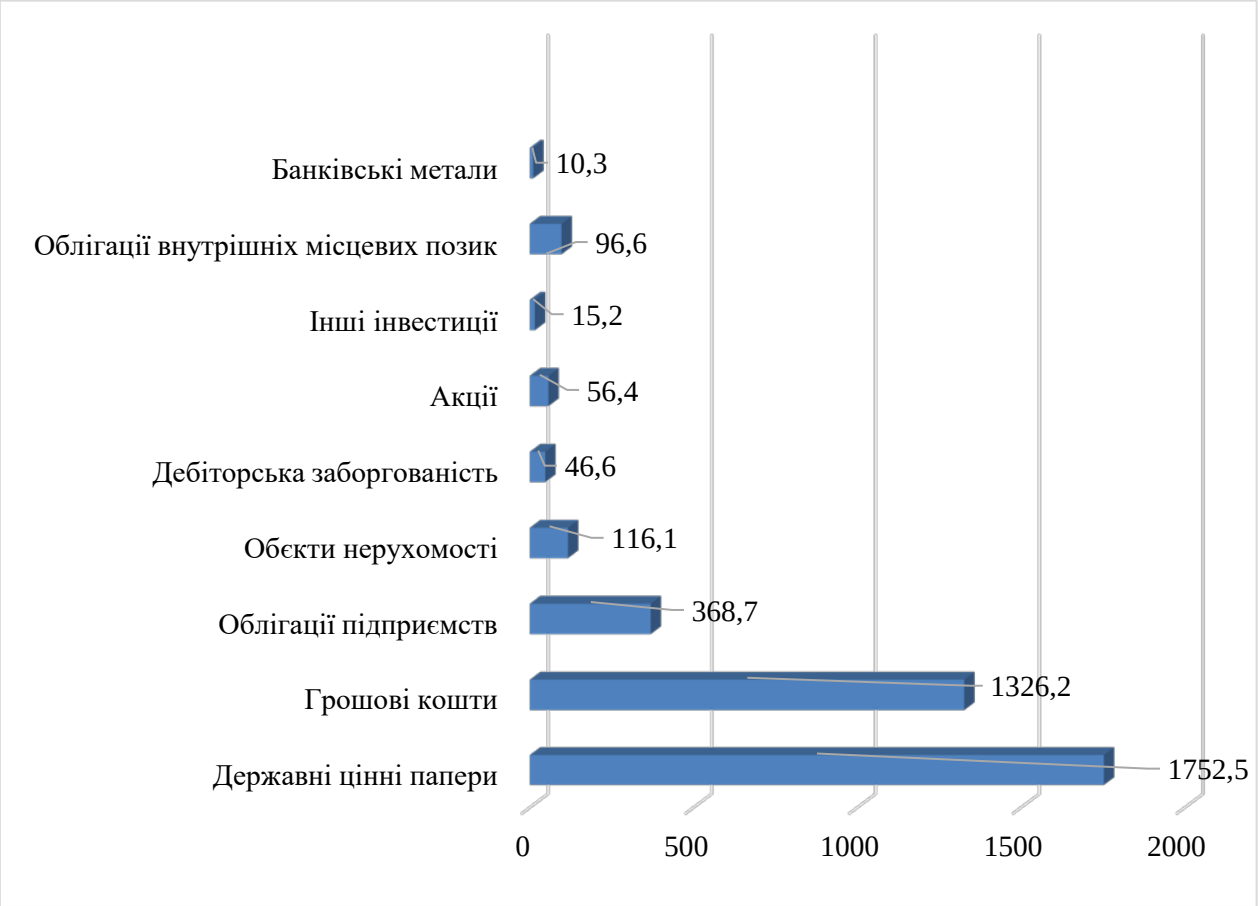

Рис. 2.10. Динаміка інвестованих активів недержавного пенсійного забезпечення України (станом на 30.09.2021 р.), млн. грн

Джерело: побудовано автором за даними [7].

Станом на 30.09.2021 відбувся приріст вкладень в облігації підприємств (на 92,4%), об'єкти нерухомості (на 33,6%), акції (на 26,5%), дебіторську заборгованість (на 11,8%), державні цінні папери (на 9,8%). При цьому, значно зменшився обсяг вкладень в інші інвестиції (на 11,1%), банківські метали (на 6,4%), грошові кошти на рахунках у банках (на 5,7%).

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2021 становив 2 870,2 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі станом на 30.09.2020 на 311,4 млн. грн., або на 12,2%.

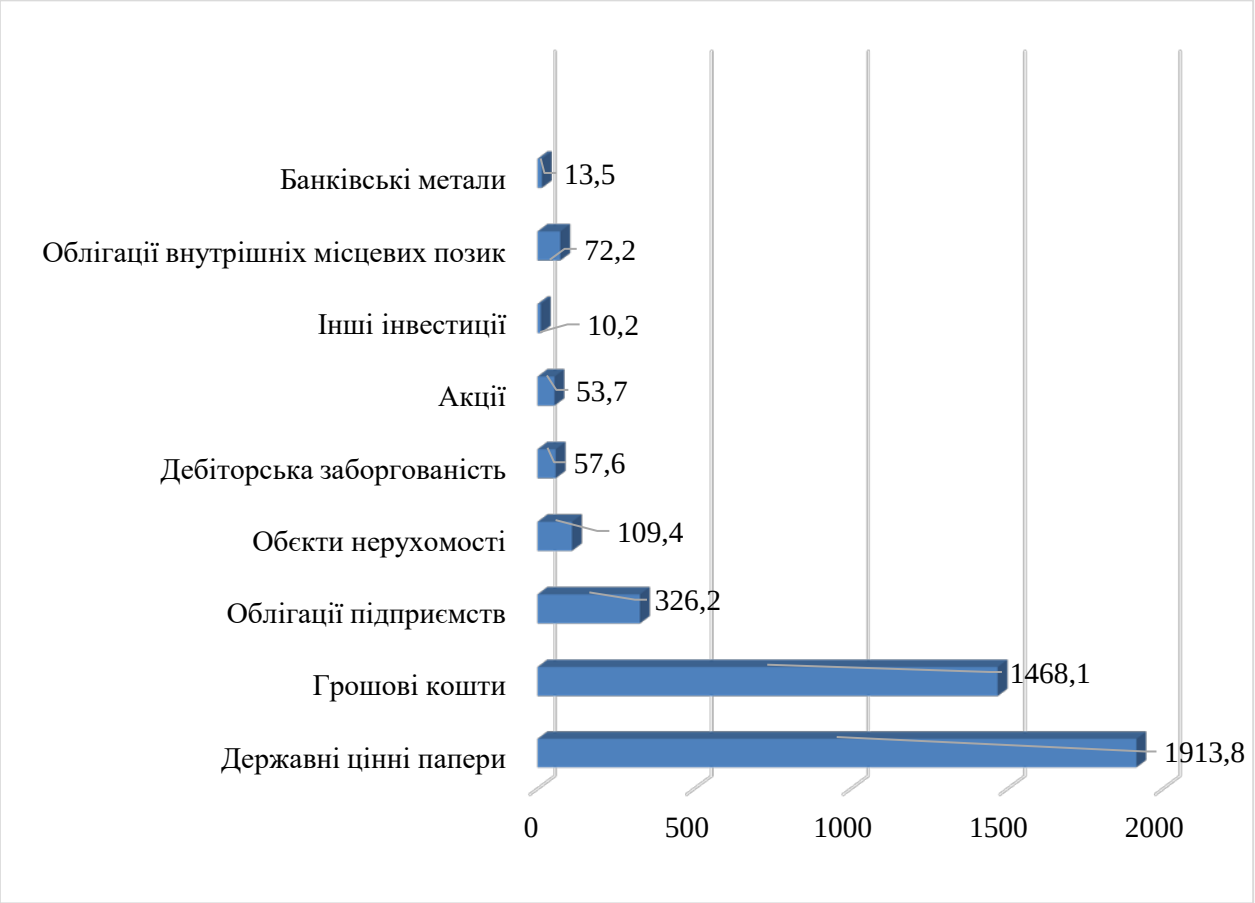

Рис. 2.11. Динаміка інвестованих активів недержавного пенсійного забезпечення України (станом на 30.09.2022 р.), млн. грн

Джерело: побудовано автором за даними [8].

Станом на 30.09.2022 відбувся приріст вкладень в банківські метали (на 31,1%), дебіторську заборгованість (на 23,6%), грошові кошти на рахунках у банках (на 10,7%), державні цінні папери (на 9,2%). При цьому, значно зменшився обсяг вкладень в інші інвестиції (на 32,9%), облігації внутрішніх місцевих позик (на 25,3%), облігації підприємств (на 11,5%), об’єкти нерухомості (на 5,8%), акції (на 4,8%).

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.09.2022 становив 3 149,5 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі станом на 30.09.2021 на 279,3 млн. грн., або на 9,7%.

Отже, на основі аналізу основних показників недержавного пенсійного забезпечення можна зробити висновок, що система НПЗ розвивається низькими темпами.

Причинами недостатнього розвитку є:низька кількість учасників НПФ що супроводжується недовірою населення, мала кількість та нерівномірне розподілення по регіонам України недержавних пенсійних фондів, має високі ризики при управлінні пенсійними активами фондів.

РОЗДІЛ ІІІ. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1 Світовий досвід організації недержавного пенсійного страхування та можливості його використання в Україні

Світовий досвід свідчить, що у багатьох розвинених країнах система пенсійного страхування є одним з найважливіших елементів, що дозволяє забезпечувати гарантії, захищати економічні інтереси пов'язаних зі збереженням визначеного рівня добробуту в похилому віці.

Значний відсоток розвинених країн відмовились від розподільчої пенсійної системи у зв'язку із недостатньою стабільністю демографічної ситуації, такі як:

1. зростання середньої тривалості життя;
2. зменшення народжуваності;
3. пенсійні виплати перевищують внески працюючих осіб.

Саме ці чинники стали перешкоджанням для більшості країн до переходу до накопичувальних пенсійних систем або пенсійних систем, що єднали накопичувальну та розподільчу складову пенсійного страхування.

Нині у більшість країн з розвинутою економікою використовують багаторівневе пенсійне забезпечення, яке здійснюється держаним та приватним сектором.

Саме недержавні пенсійні фонди , страхові компанії та інші фінансові інституції можуть ефективно вести управління пенсійними накопиченнями в довгостроковій перспективі.

Саме така структура пенсійного забезпечення не тільки забезпечує необхідним мінімумом пенсіонерів, але й дає можливість для отримання додаткових виплат.

Використання недержавних джерел фінансування пенсій в розвинених країнах перевірено часом і стимулюється державою, дає можливість

уникнути ряду ризиків, оскільки:

1. Зменшує кількість осіб, що залежать від державного пенсійного забезпечення;
2. Спрощує роботу державних пенсійних фондів, дає можливість зосередитись на малозабезпечених груп населення;
3. Звільняє від необхідності надмірно збільшувати державні соціальні програми.

Згідно дослідження світового досвіду запровадження недержавного пенсійного страхування ,можна виділити такі методи :

1. Поступовий
2. Радикальний
3. Другорядний [29].

В країні Чилі радикальний метод недержавного пенсійного страхування був впроваджений в 1980-х роках (рис. 3.1). Цей метод, що називається «приватизована система пенсійного страхування» або «система AFP» (Administradoras de Fondos de Pensiones), передбачає, що працівники відкладають частину свого заробітку до особистого пенсійного рахунку, який управляється приватним пенсійним фондом. Фонди вкладають гроші у різні інвестиції з метою забезпечення максимальної прибутковості і отримання високих пенсійних виплат у майбутньому.

Особливою рисою чилійської моделі пенсійного страхування є жорсткий контроль з боку держави (здійснює Управління контролю за діяльністю пенсійних фондів / Superintendencia de Administradoras de Fondos de Penciones – SAFP) за діяльністю приватних адміністраторів пенсійних фондів, зайнятих інвестиційним розміщенням коштів вкладників, включаючи обов’язкові для виконання нормативи інвестування отриманих вкладів та вимоги до фінансових параметрів цих компаній, а також гарантування визначеного законом мінімального розміру державної пенсії.

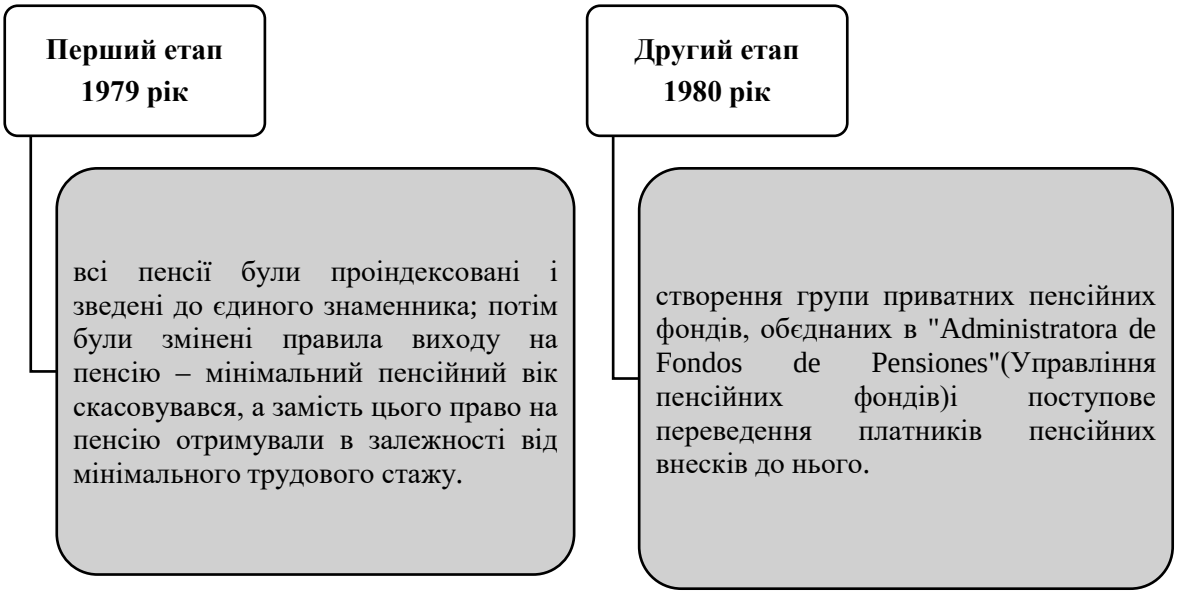

Рис. 3.1 Етапи проведення реформи в країні Чилі

Джерело: побудовано автором за даними [26].

Цей метод мав позитивний ефект на рівень пенсійного забезпечення в Чилі, але також зумовив критику через низький рівень пенсійних виплат і високі комісії, які стягуються пенсійними фондами. Деякі учасники не мають достатньої заробітної плати, щоб відкладати достатню суму на пенсійний рахунок, і отримують недостатньо високі пенсійні виплати у майбутньому.

Однак, в цілому, система AFP в Чилі продемонструвала ефективність приватного пенсійного забезпечення, і вона була взята на озброєння іншими країнами, які шукають способи реформування своїх систем пенсійного забезпечення.

Наведемо позитивні фактори які можуть бути використанні з досвіду Чилі (чилійської моделі AFP):

1. Нормативи стосовно розміру власного капіталу та дохідності фондів допомагають забезпечити фінансову стійкість пенсійних фондів та зменшити ризик банкрутства.

2. Обмеження стосовно інвестування пенсійних активів також є важливим елементом забезпечення фінансової стійкості пенсійних фондів.

Вони допомагають зменшити ризик втрати грошей внаслідок неправильних інвестицій та забезпечують більш ефективне використання пенсійних коштів.

3. Гарантування державою рівня доходності інвестиційних ресурсів при можливому банкрутстві НПФ є важливим елементом забезпечення безпеки пенсійних коштів та зменшення ризику їх втрати. Це допомагає забезпечити надійність системи недержавного пенсійного страхування та захистити права пенсійних внесків.

Однією з найстаріших та найдосконаліших пенсійних систем у світі є пенсійна система Великобританії. Вона належить до багатокомпонентних пенсійних систем і містить три основні рівні (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Основні рівні пенсійної системи Великобританії

Джерело: побудовано автором за даними [26; 28].

Базову державну пенсію у Великобританії отримують всі громадяни при настанні пенсійного віку, і, що важливо, вона не залежить ні від розміру заробітної плати ні від стажу роботи громадянина.

Розмір державних пенсій за вислугою років залежить від стажу працівника та рівня його заробітної плати, з якої працівник сплачував пенсійні внески. Варто зазначити, що цей рівень пенсійного забезпечення не

є обов'язковим і кожен громадянин Великобританії може від нього відмовитися за умови участі у будь-якому іншому рівні пенсійного забезпечення країни.

Незважаючи на те, що у Великобританії досить потужна державна пенсійна система, все ж таки найбільшою популярністю користується система недержавного пенсійного забезпечення, яке поступово починає витісняти державну.

Розглянемо більш детальніше запровадження НПС у Великобританії.

Поступовий метод запровадження недержавного пенсійного страхування базується на застосуванні накопичувальної складової разом із діючою розподільчою системою пенсійного страхування.

Поступовий метод запровадження НСП набув широкого застосування у Великобританії.

У 1986 році у Великобританії було запроваджено поступову реформу пенсійної системи, яка передбачала поступове запровадження недержавного пенсійного страхування. Цей процес був розпочатий з метою збільшення фінансової стійкості пенсійної системи та зменшення навантаження на бюджет держави.

У рамках цієї реформи було створено нову форму пенсійного забезпечення, що називається «Передача пенсійних прав». Ця програма передбачала перехід від традиційної державної пенсійної системи до недержавного пенсійного забезпечення.

Кожен працівник мав можливість вибрати, чи хоче він залишитись у державній пенсійній системі, чи перейти до недержавної системи. Також були введені податкові пільги для тих, хто обрав недержавну систему пенсійного забезпечення.

Поступовий підхід до реформування пенсійної системи у Великобританії був успішним, оскільки дозволив уникнути різкого шоку для системи пенсійного забезпечення та забезпечив більш гладкий перехід до нової системи. Також ця реформа забезпечила більшу гнучкість для людей,

щодо вибору того, яка пенсійна система найбільше підходить їх потребам та можливостям.

Позитивними факторами поступового підходу Великобританії до недержавного пенсійного страхування, які можуть вплинути на українську систему недержавного пенсійного страхування, включають добровільність та зменшення навантаження державного бюджету (рис. 3.3).

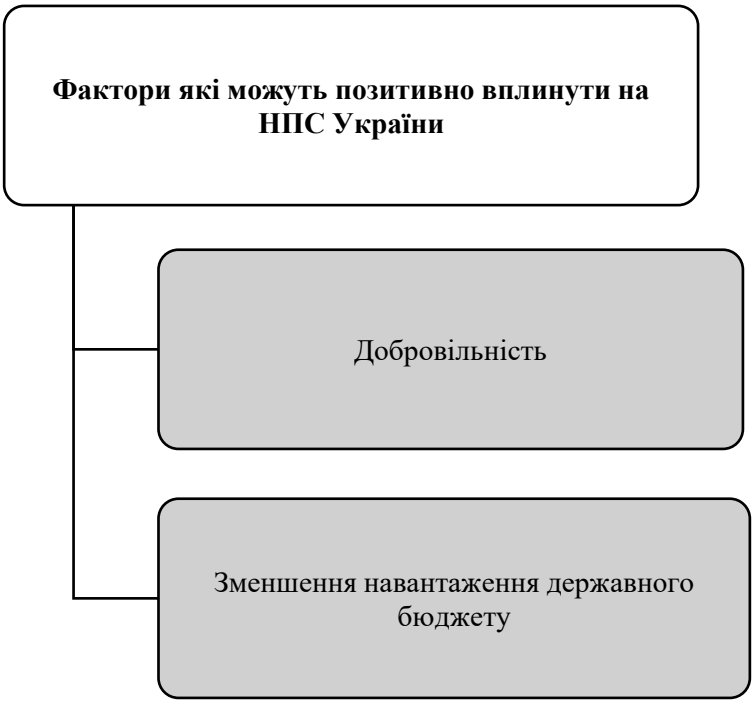

Рис. 3.3. Позитивні фактори поступового методу впровадження НПС Великобританії

Джерело: побудовано автором за даними [26].

Добровільність: означає, що люди мали можливість самостійно вирішувати, чи хочуть вони приєднатися до недержавної пенсійної системи, та на які умови. Такий підхід збільшує віру людей в те, що вони контролюють своє майбутнє та можуть впливати на його формування.

Зменшення навантаження державного бюджету: поступове введення недержавного пенсійного страхування дозволяє уряду зменшити навантаження на державний бюджет в галузі пенсійного забезпечення, що може мати позитивний вплив на економіку в цілому.

У Німеччині пенсійна система є досить складною, оскільки вона має

суміш з державної та приватної пенсійної страхових систем (рис. 3.4). Державна пенсійна система у Німеччині є досить гнучкою, тому що вона залежить від багатьох факторів, таких як вік пенсіонера, його стаж роботи, заробітна плата, та інших . З іншого боку, приватна пенсійна страхова система є залежною від індивідуального внеску та інвестиційного портфеля.

Рис. 3.4. Основні рівні пенсійної системи Німеччини

Джерело: побудовано автором за даними [28; 40].

Хоча Німеччина не має чіткої системи недержавного пенсійного страхування, однак існує декілька підсистем недержавного пенсійного страхування.

У Німеччині функціонує багато приватних пенсійних фондів, які пропонують індивідуальні пенсійні рахунки. Ці фонди залежать від внесків та інвестиційних портфелів, які можуть бути різними в залежності від вибору клієнта.

Індивідуальне страхування ще один спосіб, який можна використовується в системі недержавного пенсійного страхування в Німеччині. У цьому способі страхова компанія збирає внески від клієнтів та інвестує їх у різні інструменти, щоб забезпечити дохід після настання

пенсійного віку.

Корпоративні пенсійні фонди: можуть заснувати свої власні пенсійні фонди для сприяння недержавному пенсійному страхуванню своїх співробітників. Внески до корпоративних пенсійних фондів здійснюються як співфінансування працівниками, так і відповідним підприємством. Часто підприємства надають певний внесок, щоб стимулювати співфінансування працівниками.

Важливою перевагою другорядного методу є те, що він не змушує вибирати між державним та недержавним пенсійним забезпеченням, а надає можливість комбінувати обидва варіанти. Таким чином, люди можуть вибрати те, що підходить їм найбільше залежно від своїх потреб і можливостей.

Німеччина має одну з найбільш розвинених пенсійних систем у світі, яка базується на принципах недержавного пенсійного страхування. Використання досвіду Німеччини може допомогти підвищити якість пенсійної системи в Україні, зокрема шляхом впровадження ефективних методів управління пенсійними активами та підвищення фінансової стійкості пенсійних фондів.

Розвинена система соціального захисту, включаючи соціальне страхування та пенсійну систему. Використання досвіду Німеччини може допомогти забезпечити соціальну захищеність українських громадян, зокрема в області пенсійного забезпечення.

Німеччина є однією з країн, з найбільшою економікою у світі, тому її досвід у недержавному пенсійному страхуванні може привернути інвестиції з Німеччини та інших країн, що може підвищити фінансову стійкість пенсійних фондів в Україні.

Також, використання досвіду Німеччини може допомогти підвищити ефективність управління пенсійними активами та пенсійними фондами в Україні. Наприклад, у Німеччині пенсійні фонди ведуть велику роботу з управлінням ризиками та збалансуванням портфелів, що може бути

корисним для України.

Розвиток недержавного пенсійного страхування (НПС) в США має деякі особливості, які сприяють широкому поширенню цієї системи. Основні особливості розвитку НПС в США включають наступні (рис. 3.5):

Рис. 3.5. Особливості НПС США

Джерело: побудовано автором за даними [26].

Велика кількість роботодавців у США пропонує своїм співробітникам пенсійні плани, такі як 401(k) або 403(b) плани. Ці плани дають можливість співробітникам відкладати частину своєї заробітної плати в спеціальний пенсійний рахунок, інвестуючи ці кошти у різні фінансові інструменти. Роботодавці часто також забезпечують матчингові внески до пенсійних рахунків своїх співробітників, що сприяє збільшенню пенсійних накопичень. [1; 39]

В останні роки в США було впроваджено політику автоматичних внесків до пенсійних планів. Це означає, що новозарахованим співробітникам пропонується автоматично відкладати частину своєї заробітної плати в пенсійний план, якщо вони не зробили свідомий вибір. Ця

політика сприяє збільшенню участі співробітників у пенсійних планах та формуванню пенсійного капіталу.

Індивідуальні пенсійні рахунки IRA надають громадянам більшу гнучкість у виборі інвестицій та контролю над своїми пенсійними активами. В США існують два види IRA рис.

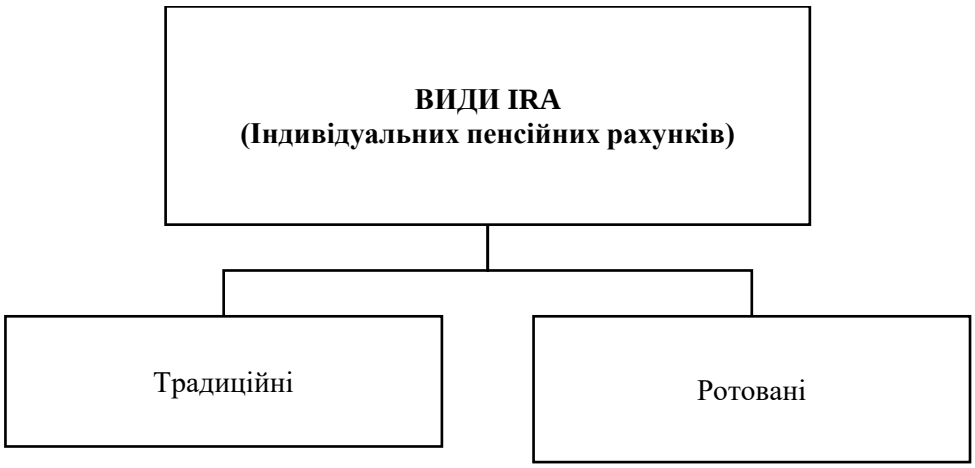

Рис. 3.6. Види індивідуальних пенсійних рахунків (IRA) США

Джерело: побудовано автором за даними [26].

Традиційні IRA дозволяють вкладникам забезпечувати відкладення доходів до оподаткування, тоді як ротовані IRA надають можливість вкладникам сплачувати податки на внески, але забезпечують податкові пільги на вирахування.

Для того, щоб відкрити IRA громадянам США потрібно звернутись до однієї з фінустанов інвестиційна компанія, керуюча компанія або до банку - вони надають змогу накопичувати за допомогою різноманітних інструментів (облігації, акції компаній або фондів, інструменти кредитного ринку, депозитні сертифікати або біржові індексні фонди).

За рахунок наявності вибору умов оподаткування та інвестування приблизно 80% населення мають індивідуальні інвестиційні рахунки. За таким самим принципом функціонують аналогічні рахунки в Нідерландах та в Австралії.

В останні роки в США було впроваджено політику автоматичних внесків до пенсійних планів. Це означає, що новозарахованим

співробітникам пропонується автоматично відкладати частину своєї заробітної плати в пенсійний план, якщо вони не зробили свідомий вибір. Ця політика сприяє збільшенню участі співробітників у пенсійних планах та формуванню пенсійного капіталу.

Регулювання та податкові пільги: Уряд США встановлює норми та правила щодо функціонування недержавного пенсійного страхування, забезпечуючи захист прав вкладників та стабільність системи. Крім того, податкова система надає певні пільги тим, хто використовує НПС, такі як податкові знижки на внески до пенсійних планів та відкладення оподаткування на прибуток, зароблений у рамках плану, до моменту виплати пенсії.

Отже, розглянувши досвід зарубіжних країн щодо розбудови національних пенсійних систем можна стверджувати, що недержавні пенсійні фонди визнані важливими соціальними інститутами.

Саме недержавні пенсійні фонди сприяють поліпшенню фінансового становища людей пенсійного віку. Дана ситуація склалась через те, що недержавне пенсійне забезпечення має високий рівень довіри серед суспільства.

Враховуючи аналіз системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні та світі, для подальшого вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення варто діяти в таких напрямках:

– провести інформаційну кампанію про недержавне пенсійне забезпечення шляхом розроблення та реалізації державних програм;

– удосконалити регулювання та нагляд за діяльністю суб’єктів інфраструктури недержавного пенсійного забезпечення, а саме застосувати інструменти ризик-орієнтованого нагляду для регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів;

– розробити стратегію розвитку недержавних пенсійних фондів, як інституційних інвесторів на ринку фінансових послуг в Україні;

– захист прав споживачів послуг, які надаються недержавними

пенсійними фондами шляхом вдосконалення законодавства у частині розкриття інформації про їх діяльність;

– сформувати систему гарантій збереження накопичених пенсійних резервів;

– провести поетапне послаблення законодавчих обмежень у частині напрямів інвестування коштів недержавних пенсійних фондів;

– створити систему пільгового оподаткування роботодавців та впровадити механізми повернення податкових стягнень працівникам підприємств при умові участі в недержавних пенсійних фондів;

– розробити програму для працівників або ввести систему окремих корпоративних пенсійних фондів для надання можливості дострокової або підвищеної пенсії.

3.2 Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні та шляхи їх вирішення

Недержавне пенсійне страхування в Україні є ще новою галуззю, і, як і будь-яка нова галузь, вона стикається зі своїми власними проблемами.

Однією з проблем НПС є низький рівень зацікавленості населення. У багатьох українців недовіра до недержавного пенсійного страхування Проблема полягає в тому, що недержавне пенсійне страхування в Україні є добровільним, і деякі громадяни не вважають його необхідним.

Для вирішення цієї проблеми необхідно проводити більше роз’яснювальної роботи щодо переваг НПС та обґрунтовувати людям, як важливо забезпечити собі достатній рівень пенсійного забезпечення в майбутньому. Для цього можна проводити інформаційні кампанії та залучати медіа.

Розвиток мережі незалежних фінансових консультантів також дозволить споживачам отримувати кваліфіковані консультації щодо вибору недержавних пенсійних фондів та допомогу у формуванні своєї пенсійної

стратегії.

Недостатній рівень інвестицій, неодноразово недержавні пенсійні фонди мають недостатній рівень інвестицій, що призводить до низького рівня доходності і, відповідно, низького рівня пенсійного забезпечення.

Рішенням цієї проблеми є необхідність вдосконалювати законодавство щодо інвестування коштів НПФ та залучати більше вітчизняних та зарубіжних інвесторів для забезпечення достатнього рівня доходності.

У сфері НПС в Україні досить обмежені та не рівномірно розподіленні по містах України недержавних пенсійних фондів, що призводить до недостатньої конкуренції та відсутності інновацій.

Необхідно збільшувати кількість фондів по всій території України та залучати нових учасників на ринок недержавного пенсійного страхування. Для цього можна зменшити бар'єри для вступу на ринок та створити сприятливі умови для розвитку нових фондів.

Українські НПФ нерідко не можуть забезпечити регулярність виплат пенсій, що створює нестабільність для споживачів.

Варто підвищити ефективність управління недержавних пенсійних фондів та забезпечити стабільність їхньої фінансової діяльності. Крім того, потрібно збільшувати прозорість та доступність інформації для споживачів.

Збільшення прозорості діяльності НПФ та їх звітності можна зробити шляхом публікацій загальної інформації про фонди та їхню діяльність, відкритою та зрозумілою формою.

Низька платоспроможність є однією з проблем недержавного пенсійного страхування в Україні. Ця проблема виникає з того, що НПФ мають обмежені можливості для заробітку та інвестування коштів в пенсійні активи. Найчастіше фонди інвестують кошти у депозити банків, облігації, акції та нерухомість, але ці інвестиції часто не дають достатнього доходу, щоб забезпечити достатній рівень пенсійного забезпечення для пенсіонерів.

Для вирішення цієї проблеми можна використовувати різні стратегії, такі як (рис. 3.7):

1. Збільшення кількості пенсійних активів у портфелі фондів. Для цього можна залучати додаткові кошти від учасників НПФ, а також залучати іноземний капітал.

2. Зниження витрат на управління фондами. Фонди можуть знижувати витрати на управління, зокрема, за допомогою автоматизації процесів, оптимізації інвестиційної політики та зменшення підписних винагород.

3. Розвиток альтернативних інструментів інвестування. Фонди можуть використовувати альтернативні інструменти інвестування, такі як фонди прямих інвестицій, інвестиційні фонди нерухомості та фонди інфраструктури.

4. Розширення мережі дистриб'юторів. Фонди можуть залучати більше дистриб'юторів для збільшення свого обсягу продажів та розширення своєї клієнтської бази.

Рис. 3.7. Стратегії вирішення проблеми з низькою платоспроможністю пенсійних фондів

Джерело: побудовано автором.

Інфляція може знижувати реальну вартість пенсій, тобто пенсіонери

можуть отримувати ту саму суму грошей, але вона буде меншою в реальному виразі. Крім того, знецінення національної валюти може спричинити зменшення вартості пенсійних активів, що призведе до зменшення доходів фондів, що забезпечують пенсійне забезпечення.

Для вирішення проблеми з знеціненням національної валюти та інфляційними процесами, можна запропонувати такі дії (рис. 3.8):

1. Інвестування в іноземні активи. Інвестування в іноземні активи може допомогти зменшити ризики знецінення національної валюти. Фонди можуть інвестувати у валютні фонди, закордонні акції та облігації.

2. Індексація пенсій. Індексація пенсій за інфляцією може забезпечити реальний зріст пенсійних виплат та збереження їх рівня в певний час.

3. Управління валютним ризиком. Фонди можуть використовувати різні стратегії для управління валютним ризиком, такі як використання фінансових інструментів, які зменшують ризики валютних коливань.

4. Політика державного регулювання. Держава може приймати заходи для зменшення інфляції та забезпечення стабільності національної валюти, що допоможе зменшити ризики для пенсійних фондів.

Рис. 3.8. Шляхи вирішення проблеми з знеціненням національної валюти та інфляційними процесами

Джерело: побудовано автором.

Багато роботодавців не підписують договори на забезпечення пенсійними внесками, що призводить до того, що багато людей не отримують достатньої пенсії в майбутньому.

Для вирішення цієї проблеми можна використовувати такі стратегії (рис. 3.9):

1. Законодавче забезпечення обов'язкових пенсійних внесків роботодавців. Держава може встановлювати обов'язкові пенсійні внески для роботодавців, що забезпечить пенсійне забезпечення для всіх працівників. Роботодавці будуть зобов'язані платити внески для кожного працівника, а працівник отримає стабільну пенсію в майбутньому.

2. Фінансові стимули для роботодавців. Держава може надавати фінансові стимули для роботодавців, які підписують договори на забезпечення пенсійними внесками. Наприклад, держава може надавати знижки на податки або інші переваги для компаній, які забезпечують пенсійне забезпечення для своїх працівників.

3. Інформаційна кампанія. Держава може проводити інформаційну кампанію для роботодавців про важливість пенсійного забезпечення та наслідки відмови від пенсійних внесків. Це може переконати роботодавців підписати договори та забезпечити пенсійне забезпечення для своїх працівників.

4. Співпраця зі страховими компаніями. Держава може співпрацювати зі страховими компаніями, щоб забезпечити надійне недержавне пенсійне забезпечення для населення. Наприклад, держава може розробити програму страхування, яка буде підтримувати недержавні пенсійні фонди та забезпечувати надійне пенсійне забезпечення для людей.

5. Розвиток інноваційних методів збору пенсійних внесків. Для розв'язання проблеми недостатньої зацікавленості роботодавців в пенсійному забезпеченні можна розробити нові методи збору пенсійних внесків, які були б менш трудомісткими та складними для роботодавців. Наприклад, можна запровадити автоматизовані системи збору внесків, які б зменшили

бюрократичні процедури та зробили платежі більш зручними для роботодавців.

Рис. 3.9. Стратегії вирішення проблеми з роботодавцями, які не приймають участь у пенсійному забезпеченні

Джерело: побудовано автором.

Офіційне регулювання недержавного пенсійного забезпечення. У країнах, таких як Швеція, держава забезпечує офіційне регулювання недержавного пенсійного забезпечення, що дозволяє забезпечити більшу надійність та стабільність пенсійних фондів.

Належне використання інвестицій. У країнах, таких як США та Канада, недержавні пенсійні фонди часто використовуються для інвестування коштів у різноманітні активи, такі як нерухомість та цінні папери. Це дозволяє забезпечити більш високий рівень доходів та зменшити ризики зв'язані з коливаннями на фінансових ринках.

Система соціальних гарантій. Прикладом є Японія та Норвегія, держава

надає додаткові соціальні гарантії для пенсіонерів, забезпечуючи більш високий рівень соціального захисту та допомагаючи уникнути ситуацій, коли недостатність пенсійних виплат стає проблемою для людей

Прозорість та участь управління. Така країна як Нідерланди, пенсійні фонди мають представників в управлінні фондами, які мають право голосу у вирішальних питаннях. Це забезпечує більшу прозорість та відповідальність перед внесками працівників та роботодавців.

Забезпечення адекватного рівня пенсійних виплат. Прикладом країн є Австралія та Чилі, недержавні пенсійні фонди забезпечують адекватний рівень пенсійних виплат, який залежить від тривалості періоду сплачування внесків та ступеня ризику, який бере на себе пенсійний фонд.

Співпраця між державою та приватним сектором. У таких країнах як Швейцарія та Сінгапур, держава та приватний сектор співпрацюють у розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Наприклад, держава може забезпечити податкові пільги для внесків у пенсійні фонди, а приватний сектор може забезпечити різноманітні інвестиційні можливості.

ВИСНОВКИ

Перебудова системи пенсійного забезпечення в України з солідарної однорівневої до трирівневої системи, відбулася подібно до інших країн світу. Причинами даного розвитку стали: демографічна криза – дисбаланс між кількістю працюючих та людей пенсійного віку, потужне бюджетне навантаження та низький рівень пенсійних виплат. Трирівнева пенсійна система покликана вирішити дані проблеми та дати можливість забезпечення диверсифікації пенсійних активів.

Процес реформування пенсійної системи є метою покращення її стабільності, фінансової стійкості та забезпечення достатнього рівня пенсійних виплат для громадян.

Причинами недостатнього розвитку державної пенсійної системи можуть бути наступні: зміни в демографічній структурі населення, зокрема зростання тривалості життя та зменшення природного приросту, можуть призводити до виникнення нерівноваги між кількістю пенсіонерів та активним населенням. Державні пенсійні системи можуть стикатися з проблемою недостатнього фінансування. Це може бути спричинено низькими пенсійними внесками, нерівномірним розподілом фінансових ресурсів або неефективним управлінням пенсійними фондами.

Недержавне пенсійне забезпечення може бути покликане вирішити деякі проблеми, пов'язані з державною пенсійною системою. Деякі з них включають:

Додаткові джерела доходу: надає можливість громадянам накопичувати індивідуальні пенсійні активи, які доповнюють державну пенсію. Це дозволяє пенсіонерам мати додатковий джерело доходу під час пенсії і полегшує їхню фінансову ситуацію.

Більша особиста відповідальність: передбачає, що громадяни самостійно визначають свої внески та інвестиційні стратегії. Це збільшує

рівень особистої відповідальності за власне пенсійне забезпечення та стимулює активніше планування на майбутнє.

Розширений вибір пенсійних продуктів: надає більший вибір пенсійних продуктів і фінансових інструментів, які відповідають потребам та ризиковим уподобанням індивідуальних учасників. Це дозволяє громадянам вибрати оптимальну стратегію накопичення та інвестування своїх пенсійних активів.

Зменшення фінансового навантаження на державу: дозволяє зменшити фінансове навантаження на державу, оскільки частка пенсійних виплат може бути забезпечена за рахунок приватних пенсійних фондів та накопичень громадян.

Стимулювання розвитку фінансового ринку: сприяє розширенню фінансового ринку.

Ефективне управління активами: недержавні пенсійні фонди зазвичай мають професійні управлінські команди, які вміють ефективно керувати пенсійними активами та максимізувати їхню дохідність. Це може сприяти збільшенню вартості пенсійних активів і забезпечити вищі пенсійні виплати.

Розширення соціальної захищеності: НПЗ може сприяти більш широкому охопленню пенсійним забезпеченням, зокрема для самозайнятих осіб, працівників малих і середніх підприємств та інших груп населення, які раніше мали обмежений доступ до державного пенсійного забезпечення.

Інвестиційний розвиток: недержавні пенсійні фонди вкладають свої активи в реальний сектор економіки, що сприяє розвитку підприємництва, інфраструктури та інших галузей. Це може позитивно вплинути на економічний розвиток країни та створення нових робочих місць.

Конкуренція та інновації: введення недержавного пенсійного забезпечення створює конкуренцію між державною та приватною сферами, що спонукає до пошуку ефективних та інноваційних рішень. Це може покращити якість пенсійних послуг, забезпечити більший вибір для споживачів та сприяти розвитку фінансового сектору.

Підвищення довіри та участі громадян: громадяни, які мають можливість брати участь у недержавних пенсійних програмах, відчувають більшу власну зацікавленість та відповідальність за своє пенсійне забезпечення. Це може сприяти підвищенню довіри до системи та залученню більшої кількості громадян до накопичення пенсійних активів.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється на добровільних засадах. Суб'єктами, які можуть надавати послуги з недержавного пенсійного забезпечення, є недержавні пенсійні фонди, страхові організації та банківські установи.

Поняття недержавного пенсійного забезпечення слід визначати, як сукупність суб'єктів процесу недержавного пенсійного забезпечення, які взаємодіють з приводу розміщення коштів вкладниками та страхувальниками з метою накопичення та збільшення розмірів пенсійного забезпечення учасників та застрахованих осіб згідно з умовами договорів недержавного пенсійного забезпечення.

Проведений аналіз основних показників розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні показав наявність проблемних питань діяльності та негативних тенденцій розвитку.

Зокрема, спостерігаються низька кількість учасників НПФ що супроводжується недовірою населення, мала кількість та нерівномірне розподілення по регіонам України недержавних пенсійних фондів.

Позитивними аспектами розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення та показниками, що мають позитивну динаміку протягом аналізованого періоду, є: дійова робота із управління наявними активами показує показник суми інвестиційного доходу досліджувального періоду з 2018 року по 2022 рік, сума збільшилась на 1482,3 млн.грн., показник становить 3149,5 млн.грн.

Для надання рекомендацій щодо оптимізації системи недержавного пенсійного забезпечення було проаналізовано зарубіжний досвід розбудови даної системи. Для прикладу було проаналізовано пенсійні системи Великої

Британії, Чилі, Німеччини, Сполучених Штатів. Відповідно до отриманих результатів, система пенсійного страхування є одним з найважливіших елементів, що дозволяє забезпечувати гарантії, захищати економічні інтереси пов'язаних зі збереженням визначеного рівня добробуту в похилому віці.

Вагомими перевагами якісного розвитку в зарубіжних країнах є довіра до пенсійної накопичувальної системи та запровадження державою стимулів для участі у даній системі (система пільгового оподаткування).

Зважаючи на позитивний світовий досвід, було наведено основні заходи покращення системи недержавного пенсійного забезпечення України :

– проведення інформаційної кампанії про недержавне пенсійне забезпечення шляхом розроблення та реалізації державних програм;

– удосконалення регулювання та нагляд за діяльністю суб'єктів інфраструктури недержавного пенсійного забезпечення;

– розроблення стратегії розвитку недержавних пенсійних фондів;

– проведення поетапного послаблення законодавчих обмежень у частині напрямів інвестування коштів недержавних пенсійних фондів;

– створення системи пільгового оподаткування роботодавців;

– співпраця між державою та приватним сектором.

Тільки за рахунок вирішення значного комплексу проблем можна розраховувати на активізацію ринку послуг недержавного пенсійного забезпечення у цілому.

Отже, в Україні існує достатня кількість несприятливих чинників, які здержують розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Функціонування саме недержавного пенсійного забезпечення є одиним із найліпших способів підвищення рівня виплат для осіб пенсійного віку.

Недержавне пенсійне забезпечення є вагомою частиною реформи загальнодержавної пенсійної системи України, та важливим учасником інвестиційного ринку. Ефективна діяльність дохідного інвестування пенсійних активів, забезпечення надійності та дійового регулювання системою, добродіятиме на підвищення пенсійних виплат населенню які

досягли пенсійного віку. Саме належне використання пенсійних активів заподіятиме залученню капіталу населення який був у формі заощаджень та не був задіяний на інвестиційному ринку, спрямовуючи його у формі інвестицій в сектор економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 403(b) проти 401(k): який план кращий? Доходність бізнесу: веб-сайт.URL: https://businessyield.com/uk/bs-personal-finance/403b-vs-401k/

2. Біла-Тіулова Л.Р. Пенсійна система України та досвід світової практики. *Juris Europensis Scientia*. 2022. №1. С.58-61

3. Виговська В. Сучасні проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. №4(24). С.170-177

4. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні станом на 30.09.2018. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5

5. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні станом на 30.09.2019. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5

6. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні станом на 30.09.2020. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5

7. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні станом на 30.09.2021. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5

8. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні станом на 30.09.2022. *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5

9. Інформація щодо основних показників діяльності НПФ за 2021 рік, I-III квартал 2022 р.(у розрізі кожного НПФ). *Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку*. URL: https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/#tab-5

10. Кондрат Л.Г. Характеристика недержавного пенсійного забезпечення як вид фінансової послуги: сучасний стан. *Правове регулювання фінансових послуг: європейські, глобалізаційні виміри:* матеріали Науково-практичного столу. 2022 С.30-33

11. Марич М. Г. , Шупер А.С. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. №31. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle

12. Недержавний пенсійний фонд (НПФ) в Україні. *Міністерство фінансів України*. URL: https://minfin.com.ua/ua/invest/npf/#:~:text

13. Основні питання реформування пенсійної системи в Україні. *Проект USAID «Трансформація фінансового сектору»*. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Key-Issues-in-Pension-System-Reform-in-Ukraine_Aug2018_UA.pdf

14. Офіційна сторінка адміністратора відкритого недержавного пенсійного фонду «Соціальний стандарт». URL: https://acpo.com.ua/index.php

15. Офіційна сторінка адміністратора відкритого недержавного пенсійного фонду «Золота осінь».URL: https://acpo.com.ua/index.php

16. Офіційна сторінка адміністратора відкритого недержавного пенсійного фонду «Соціальна перспектива». URL: https://acpo.com.ua/index.php

17. Офіційна сторінка відкритого недержавного пенсійного фонду «Династія». URL: https://dynasty.icu/

18. Офіційна сторінка відкритого недержавного пенсійного фонду «Емерит-Україна». URL: https://upinvest.ua/funds/emerit

19. Офіційна сторінка відкритого недержавного пенсійного фонду «Фармацевтичний». URL: https://farmfond.com.ua/

20. Офіційна сторінка відкритого пенсійного фонду «ПриватФонд». URL: https://privatfond.com.ua/

21. Офіційна сторінка корпоративного недержавного пенсійного фонду «Укресім-банк». URL: https://upinvest.ua/funds/ukreximbank

22. Офіційна сторінка корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України. URL: https://knpf.bank.gov.ua/

23. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/

24. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: https://www.nssmc.gov.ua/

25. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: https://www.pfu.gov.ua/

26. Пенсійні системи світу. *Finance UA*. URL: https://finance.ua/ua/saving/pensionnye-sistemy-mira#headline_21

27. Пенсія на індивідуальних інвестиційних рахунках спасіння для майбутніх пенсіонерів. *Бізнес цензор*. URL: https://biz.censor.net/columns/3317602/pensiya_na_indyvidualnyh_investytsiyinyh_rahunkah_spasinnya_dlya_mayibutnih_pensioneriv

28. Петрушка О.В. Світові реалії пенсійного забезпечення громадян. *Всеукраїнські наукові читання пам'яті С.І. Юрія*. 2021. С.89-92

29. Петрушка О.В., Шумок Б.С. Методи здійснення недержавного пенсійного забезпечення у світі: практичний досвід для України. *Молодий вчений*. 2018. №9(61). С.512-514

30. Приймак І., Вишивана Б. Недержавне пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення України. *Світ фінансів*. 2019. №3(60). С.121-138

31. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text

32. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 01.01.2004 №1057. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text

33. Про накопичувальне пенсійне забезпечення: проєкт Закону України №9212. Стаття 61. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI09122A?an=980

34. Рудик В.К., Бурденюк С.В. Особливості розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні на сучасному етапі проведення пенсійної реформи. *Accounting and Finance.* 2020. №1(87). URL: https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-1(87)-123-128

35. Федина В.В. Управління активами недержавного пенсійних фонів: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економічна наука.* 2019 №1. С.118-123. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2019/25.pdf

36. Фінансовий ринок: навч.посіб. / Арутюнян С.С. та ін. Одеса, 2018. 339с.

37. Шовкопляс Г. М. Недержавний пенсійний фонд як суб'єкт інвестиційних правовідносин. *Сучасні проблеми права та інноваційної економіки:* зб. наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України №3 за матеріалами інтернет-конференції. С.223-229. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_26.03.2021/Conf_26.03.21_32.pdf

38. Щебликіна В.М., Якушева І.Є. Особливості діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Фінансове забезпечення інноваційного розвитку бізнес-середовища в світоінтеграційному просторі*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 квітня 2021 р., Мелітополь). Мелітополь, 2021. С.111-114

39. Що таке 401(K): як це працює, переваги та зняття коштів. *Доходність бізнесу.* URL: https://businessyield.com/uk/bs-personal-finance/whats-401k/?currency=AUD

40. Як працює пенсійна система в Німеччині. *DW.* URL: https://amp.dw.com/uk/yak-pratsiuie-pensiina-systema-v-nimechchyni/a-55192664

41. Як стати учасником недержавного пенсійного забезпечення. *Міністерство юстиції України.* URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4816